

**Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
ҚР ИМ Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы**

Корнейчук С.В., Смагулов Д.К.

**Қазақстан Республикасының заңнамасы
бойынша Әкімшілік сыбайлас жемқорлық
құқық бұзушылықтар**

Оқу-тәжірибелік құрал

Алматы
2023

УДК 343
ББК 67.411
К67

*Басып шығаруға ұсынылған: Қазақстан Республикасы ИМ
Қостанай академиясының Ғылыми кеңесі Ш. Қабылбаева 2023
жылғы 29 наурыздағы №7 хаттама*

Рецензенттер:

- 1. Смышляев А.С.** – начальник кафедры административной деятельности ОВД, доктор философии PhD, подполковник полиции
- 2. Пряхин А.В.** – старший следователь по особо важным делам ДАПК по Костнайсской области, майор антикоррупционной службы
- 3. Калкаманұлы Д.** – ПО әкімшілік қызмет кафедрасы бастығының орынбасары, философия докторы PhD, полиция майоры
- 4. Сыздықов Н.С.** - Қостанай облысы бойынша ҚАПК аса маңызды істер жөніндегі аға тергеушісі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің майоры

К67 Корнейчук С.В. Смагулов Д.К.

Әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар/ Оқу-тәжірибелік құрал. С.В. Корнейчук, Д.К. Смагулов. Алматы: «ADAL KITAP» баспасы, 2023. – 73-бет.

ISBN 978-601-7200-66-4

Осы Нұсқаулықта Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама саласындағы баптарды көздейтін Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 34-тарауына ғылыми-практикалық түсініктемелер қамтылған.

Жәрдемақыны әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қатысты әкімшілік юрисдикциялық қызметті жүзеге асыруға шақырылған лауазымды тұлғалардың кәсіптік және қызметтік даярлық жүйесінде және практикалық қызметінде сабақтар өткізу кезінде пайдалану ұсынылады

УДК 343
ББК 67.411

ISBN 978-601-7200-66-4 © Корнейчук С. В. Смагулов Д.К., 2023
© «ADAL KITAP» баспасы, 2023

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	4
1. Жеке тұлғалардың заңсыз материалдық сыйақы беруі.....	7
2. Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның заңсыз материалдық сыйақы алуы.....	15
3. Заңды тұлғалардың заңсыз материалдық сыйақы беруі.....	29
4. Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін өзі басқару органдарының заңсыз кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруы және заңсыз табыс алуы	37
5. Мемлекеттік органдар басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөнінде шаралар қабылдамауы.....	49
6. Бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдарды жұмысқа қабылдау.....	62

КІРІСПЕ

Елдегі сыбайлас жемқорлық деликтілігін төмендету жөніндегі ғылыми негізделген заманауи құқықтық саясатқа байланысты проблемалар мен мәселелер құқықтың әртүрлі салаларының ғалымдарының және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен алдын алудың практикалық субъектілерінің назарын аударады.

Сыбайлас жемқорлық мемлекет пен қоғамның тұрақтылығына қауіп төндіретін Қазақстан қауіпсіздігіне жүйелі қатер төндіреді және жүргізіліп жатқан экономикалық және әлеуметтік реформаларға кедергі келтіреді, мемлекеттік басқарудың тиімділігін төмендетеді, халықаралық аренада Қазақстан Республикасына теріс имидж жасай отырып, теңсіздікті тудырады.

Сыбайлас жемқорлыққа әкімшілік-құқықтық құралдармен қарсы іс-қимыл азаптау заңнамасын ізгілендіру қағидатына сәйкес келеді, Қазақстанның мемлекеттік саясатының аса маңызды стратегиялық басымдығы болып табылады. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Қ.Тоқаев 2021 жылғы 1 қыркүйектегі жолдауында сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді күресті жалғастыру керектігін бекер айтқан жоқ. Бейінді агенттік жыл соңына дейін біздің орта мерзімді кезеңге арналған іс-қимыл бағдарламамызды айқындайтын стратегиялық құжатты бекітуге енгізуі тиіс. Бұл ретте «тұрмыстық сыбайлас жемқорлықты» жоюға ерекше назар аудару қажет.¹

ҚР Президентінің осы Жолдауын іске асыру барысында 2022 жылғы 2 ақпанда Қазақстан Республикасының 2022 - 2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының жаңа Тұжырымдамасы бекітілді және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарына өзгерістер енгізілді. Осы бағдарламалық құжатты іске асыру жоспары бойынша

¹ Халық бірлігі мен жүйелі реформалар - ел өркендеуінің берік негізі. Мемлекет басшысының 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.

әкімшілік-құқықтық аспектіде құқықтық мәжбүрлеу шараларының тиімділігін арттыруға бағытталған іс-шаралар жоспарланған.²

Сыбайлас жемқорлық әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жасалған әкімшілік жауапкершілік тетігі сыбайлас жемқорлық теріс қылықтар мен қылмыстарға жол бермей, сыбайлас жемқорлық көріністерінің ерте кезеңдерінде жолын кесуге мүмкіндік береді. Қоғамдық қатынастардың зерттелетін саласындағы әкімшілік жауапкершілік елдегі әлеуметтік, экономикалық және саяси тұрақтылықты нығайтуға, азаматтардың да, жалпы қоғамның да құқықтарын, бостандықтарын, заңды мүдделерін қылмыстық көріністерден қорғау дәрежесін арттыруға қызмет етеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың басты басымдықтары 2022-2024 жылдарға арналған ПО дамуының жол картасында көзделген. Бұл бағдарламалық құжатта ішкі істер органдары жүйесінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне ішкі талдау жүргізу институтын дамыту, қызметкерлер мен әскери қызметшілерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы міндетті оқытуды енгізу және т. б. көзделген..

ӘҚБтК-нің 34-тарауында көзделген әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар құрамынан басқа, авторлар мазмұнын сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған ақпарат үшін әкімшілік жауаптылықты көздейтін ӘҚБтК-нің 439-бабының түсініктемелерімен толықтырды.³

2 Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022 - 2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарына өзгерістер енгізу туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы № 802 Жарлығы.

3 Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарын дамытудың 2022 – 2024 жылдарға арналған Жол картасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2022 жылғы 9 қыркүйектегі № 146-ө Өкімі.

Зерттеу нәтижелерінің қолданбалы маңыздылығы, олар болашақта сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасаған азаматтарды әкімшілік жауапкершілікке тарту процесін ұйымдастыруды жетілдіруге және жүзеге асырудың тиімділігін арттыруға бағдарлануы тиіс.

1. ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ ЗАҢСЫЗ МАТЕРИАЛДЫҚ СЫЙАҚЫ БЕРУІ

Жеке тұлғалардың заңсыз материалдық сыйақы беру нысанындағы құқыққа қайшы әрекеттер ҚР ӘҚБтК-нің 676-бабында көзделген. Әкімшілік құқық бұзушылықтың бұл түрі алғаш рет 2001 жылғы ҚР ӘҚБтК-нің 533-бабында ұқсас біліктілік белгілерімен қылмыстық жауапкершілікке тартылды, бірақ санкция 50-ден 100 айлық есептік көрсеткішке дейін қарастырылды.⁴

Қазіргі уақытта мұндай әрекеттер үшін санкция 200 айлық есептік көрсеткішті көздейді. 2001 жылға дейін жеке тұлғалардың заңсыз материалдық сыйақы беруіне байланысты заңсыз әрекеттер қылмыстық құқық бұзушылық болып саналды және пара ретінде қарастырылды.

№1 кесте.

ҚР ӘҚБтК 676 бабы бойынша цифрлық көрсеткіштің динамикасы⁵

№	Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022
1	Барлығы тіркелген	42	34	23	49	25
2	Қарастырылды	35	34	23	48	24
3	Сотпен қаралды	24	27	11	14	8
4	Уәкілетті лауазымды тұлғамен қаралды	11	7	12	34	16
5	Жеке тұлғалар тартылды	35	34	23	46	24

⁴ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы №155 Кодексі // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2001. - N 5-6. - 24-бап. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235 Кодексімен күші жойылды

⁵ Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің ақпараттық сервисі // [Электрондық ресурс]:URL: <https://qamqor.gov.kz>

6	Тартылған жеке кәсіпкерлер	1	0	0	0	0
7	Токтатылды	1	3	0	2	0
8	Айыппұл салынды	34	31	23	46	24
9	Тәркілеу	1	0	2	0	1
10	Қысқартылған тәртіппен өндірілді	11	7	2	0	15
11	Тартылған шетелдіктер тартылды	0	2	6	0	2

№ 2 кестеден көріп отырғанымыздай, жеке тұлғалардың заңсыз материалды ұсыну фактілерін жасау динамикасы жоғары деңгейде қалып отыр, бұл теориялық ережелер мен құқық қолдану практикасын, зерттелетін әкімшілік құқық бұзушылықты зерттеудің өзектілігін анықтайды.

ҚР «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заңында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін-сыбайлас жемқорлық белгілері бар құқыққа қарсы кінәлі әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік), әкімшілік немесе қылмыстық жауаптылық белгіленгені көзделген.⁶

Осы құқық бұзушылықтың жалпы объектісі мемлекеттік функцияларды, мемлекет және қоғам институттарын қамтамасыз етудің белгіленген тәртібі болып табылады. Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға және оларға теңестірілген адамдарға жеке тұлғалар тарапынан материалдық сыйақы беру процесінде туындайтын қоғамдық қатынастар рулық объект болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңының 1-бабының 3-тармағына сәйкес мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға – Қазақстан Республикасының

⁶ Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Заңы.

Мемлекеттік қызмет туралы Заңдарына сәйкес мемлекеттік қызметшілер, мәслихат депутаттары, сондай-ақ мемлекеттік лауазымда көзделген міндеттерді уақытша атқаратын адамдар мемлекеттік қызметке тағайындалғанға дейін жатады.⁷

Зерттелетін баптың мазмұны бойынша жауапкершілік мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға ғана емес, оларға теңестірілген адамдарға да материалдық сыйақы бергені үшін туындайды. Белгіленген Заңның 1-бабының 4-тармағы осы адамдардың шеңберін нақтылайды, оларға мыналар жатады:

1) Жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайланған адам;

2) Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасының Президенттігіне кандидат ретінде тіркелген азамат;

3) Қазақстан Республикасы Парламентінің немесе мәслихаттардың депутаттары;

4) аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдері, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы органының мүшелігіне;

5) еңбегіне ақы төлеу Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджет қаражатынан жүргізілетін жергілікті өзін-өзі басқару органында тұрақты немесе уақытша жұмыс істейтін қызметші;

6) мемлекеттік ұйымда немесе квазимемлекеттік сектор субъектiсінде басқару функцияларын орындайтын тұлға;

7) Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің және оның ведомстволарының қызметшілері.

Білім беру саласындағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің проблемаларын тудырған С.Д.Бекишеваның тұжырымдары назар аударарлық. Репетиторлық қызмет көрсету, дипломдық, курстық жұмыстарды жазу,

⁷ Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Заңы.

егер олар оқытушылар тарапынан өздеріне тәуелді студенттерге қысым көрсету, қорқытып алу жолымен көрсетілмесе, оларды сыбайлас жемқорлық көріністері ретінде түсіндіруге болмайды, өйткені сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтың құрамдас бөліктерінің бірі жоқ-лауазымдық, билік өкілеттіктерінің болуы, оларды теріс пайдалану, оларды білім алушыға қысым жасау құралы ретінде пайдалану.⁸

Іс-әрекеттің объективті жағы заңсыз материалдық сыйақы, сыйлықтар, жеңілдіктер немесе қызметтер көрсетуде көрініс табатын, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың немесе оларға теңестірілген адамдардың заңмен регламенттелген қалыпты қызметін бұзатын құқыққа қайшы әрекеттермен (әрекетсіздіктермен) сипатталады.

Айта кету керек, заңсыз сыйақы алуға байланысты құбылыс өзінің тамырын өткенге қалдырады. Мысалы, ежелгі Ресейде олар бұл туралы алғаш рет екі аспектіде айта бастады:

1) лихоимство-қызмет бойынша міндеттерді орындауды бұза отырып, шенеуніктің әрекеті (әрекетсіздігі) үшін сыйақы алу);

2) парақорлық – аталған адамның қызметтік міндеттерін орындауын бұзбай, шенеуніктің әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін сыйақы алу.⁹

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде тағы бір бәсекелес норма бар 367-бап пара беру, онда ҚР ӘҚБтК-нің 676-бабында көрсетілген құқық

⁸ Бекишева С.Д. Қазақстан Республикасының Білім беру мекемелеріндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін жою. Мат-лар халықаралық. ғылыми.- тәжірибе. конф. Қазақстан полициясының 25 жылдығына арналған және» ЕХРО-2017: Болашақ энергиясы» (02 маусым 2017 ж.): 2 томдық. - Ақтөбе: ҚР ПМ М. Бөкенбаев атын. АЗИ, 2017. 1 т — - 237 Б.

⁹ Бобраков И.А. пара немесе коммерциялық пара беруді арандату оқу құралы. –Домодедово: Ресей ПМ ВИПК, 2017. –Б. 38.

бұзушылық белгілері бар. Осы баптың ескертпесінде – «осы Кодекстің 366-бабының бірінші бөлігінде көрсетілген адамға бұрын жасаған заңды әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін ҰБТ-ның екі айлық есептік көрсеткішінен аспайтын сомада немесе құны бойынша сыйлықты алғаш рет беру қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпайды» делінген.¹⁰

Құқық бұзушылықты саралау кезінде берілетін материалдық сыйақының немесе мүліктік игіліктің сомасын бағалау қажет, егер сома 2 айлық есептік көрсеткіштен (АЕК) кем болса, онда жеке тұлға әкімшілік жауаптылыққа тартылады.

«Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау практикасы туралы» ҚР Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы №8 нормативтік қаулысының 5-тармағы мүліктік игіліктерге қызметтердің барлық түрлері не жеңілдіктерді заңсыз пайдалану, құрылыс, жөндеу жұмыстарын жүзеге асыру, санаторийлік немесе туристік жолдамалар, жол жүру билеттері, жеңілдікті шарттармен несиелер немесе кредиттер беру және т. б. кіретінін айқындайды. Олардың құнын анықтау үшін сараптама тағайындалуы мүмкін.¹¹

Заң шығарушы материалдық игілік алудың бір түрін лауазымды тұлғаға сыйлық беру деп санады. Ж.А.Сулеманов өз мақаласында сыйлық ұғымын былай ашады: мораль мен адамгершіліктің жалпы принциптеріне сәйкес сыйлық – бұл басқа адамға өтеусіз берілетін кез-келген мүлік. Яғни, сыйлықтың өзі жауап беруді, қарсы міндеттемені немесе оны алған адамның әрекетін қажет етпейді.¹²

¹⁰ Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ Қылмыстық кодексі.

¹¹ Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау тәжірибесі туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 8 нормативтік қаулысы

¹² Сүлейманов Ж.А. сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл // <https://www.ktk.kz/ru/blog/article/2018/01/21/88254/>

Алайда, заңға сәйкес, сыйлықтарға мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың қабылдауына да тыйым салынады. Алған жағдайда лауазымды тұлғалар оларды арнайы қорға тапсыруға міндетті.

Сондай-ақ, ҚК-нің 367-бабы 2-тармағында пара берген адам, егер оған қатысты лауазымды адам тарапынан пара бопсалау орын алса немесе ол адам құқық қорғау немесе арнаулы мемлекеттік органға пара беру туралы өз еркімен хабарлаған болса, қылмыстық жауаптылықтан босатылатыны көрсетілген. Алайда, ҚР ӘҚБК әкімшілік жауапкершіліктен мұндай босатуды көздемейді, бұл біздің ойымызша Әкімшілік заңнамадағы олқылық болып табылады.

Осы құқық бұзушылықтың субъектілері 16 жасқа толған, заңсыз материалдық игіліктер не қызметтер көрсететін жеке есі дұрыс адамдар болуы мүмкін. Сондай-ақ, осы бапта көзделген әкімшілік құқық бұзушылық субъектісі ретінде қызмет бойынша патронат немесе рұқсат алғысы келетін немесе мәселелерді қолайлы шешкісі келетін лауазымды тұлғалар, олар жұмыс істейтін бөлімшелердің басшыларына не олардың қызметін тексеруді жүзеге асыратын лауазымды тұлғаларға материалдық игіліктер беретін лауазымды тұлғалар және т. б. бола алады.

Іс-әрекеттің субъективті жағы мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның немесе оған теңестірілген адамның лауазымдық жағдайынан өзі үшін пайда табу мақсатында тікелей ниетпен сипатталады.

Түсініктеме берілген бапта көзделген әкімшілік құқық бұзушылық анықталған жағдайда Әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасалады. ҚР ӘҚБтК 804 бабы 1 бөлігінің 60 тармағына сәйкес хаттама жасауға құқығы бар:

- жиынға шақырылған әскери қызметшілер, әскери міндеттілер жасаған құқық бұзушылықтар туралы ҚР Қарулы Күштері Әскери полиция органдарының лауазымды адамдары;

- ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитеті әскери полиция органдарының лауазымды адамдары әскери бөлімдердің лауазымды адамдарына қатысты жасалған құқық бұзушылықтар туралы;

- жиынға шақырылған әскери қызметшілер мен әскери міндеттілер жасаған құқық бұзушылықтар туралы ҚР Ұлттық ұланы әскери полиция органдарының лауазымды адамдары;

- Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның лауазымды адамдары.

«Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің кейбір мәселелері және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 5 қазандағы № 349 Жарлығының 16-бөлігінің 60-тармағына сәйкес әкімшілік хаттама жасау Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл.¹³

Негізді сұрақ туындайды: неге ішкі істер органдарына сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтауға өкілеттік берілген, ал ҚР ӘҚБтК-нің 676 және 678-баптарында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді өз бетінше қозғауға болмайды?.

Осыған байланысты ҚР ӘҚБтК 804-бабының бірінші бөлігінің бірінші тармағы «676 және 678» сандарымен толықтырылуы керек.

¹³ Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің кейбір мәселелері және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 5 қазандағы № 349 Жарлығы.

Осы бапта көзделген әкімшілік істерді қарау және әкімшілік жаза қолдану мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттар судьяларының ведомстволығына жатады (ӘҚБтК 684-бабы).

Осы бапта көзделген әкімшілік құқық бұзушылық үшін екі жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл түріндегі жаза көзделген. Мақаланың санкциясы мүлдем анықталған.

2. МЕМЛЕКЕТТІК ФУНКЦИЯЛАРДЫ ОРЫНДАУҒА УӘКІЛЕТТІК БЕРІЛГЕН АДАМНЫҢ НЕ ОҒАН ТЕҢЕСТІРІЛГЕН АДАМНЫҢ ЗАҢСЫЗ МАТЕРИАЛДЫҚ СЫЙАҚЫ АЛУЫ

Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның жеке өзі немесе делдал арқылы заңсыз материалдық сыйақы, сыйлықтар, жеңілдіктер не оларды ұсынған адамдардың пайдасына жасаған әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін көрсетілетін қызметтер алуы, егер мұндай әрекеттер (әрекетсіздік) осы адамның қызметтік өкілеттігіне кіретін болса, ӘҚБтК-нің 677-бабында көзделген

№ 2 кесте

ҚР ӘҚБтК-нің 677-бабында көзделген құқық бұзушылықтар динамикасы¹⁴

№	Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022
1	Барлығы тіркелген	5	4	8	11	8
2	Қарастырылды	5	4	8	10	5
3	Сотпен қаралды	3	2	5	5	4
4	Уәкілетті лауазымды тұлғамен қаралды	2	2	3	5	1
5	Жеке тұлғалар тартылды	5	4	8	8	4
6	Лауазымды тұлғалар тартылды	1	1	2		1
7	Тоқтатылды	1	2	2	2	1
8	Айыппұл салынды	4	2	6	8	4
9	Қысқартылған тәртіппен өндірілді	2	1	3		1

¹⁴ Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің ақпараттық сервисі // [Электрондық ресурс]:URL: <https://qamqor.gov.kz>

№5 кестеден көріп отырғанымыздай, заңсыз сыйақы алуға байланысты әкімшілік құқық бұзушылық екі есеге жуық өсу үрдісіне ие, сондықтан бұл құқық бұзушылықты зерттеу өзекті болып табылады.

Түсіндірме мақала әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қатысты әкімшілік құқық бұзушылықтың құрамын ашады. Заңсыз материалдық сыйақы алғаны үшін әкімшілік құқық бұзушылық алғаш рет 2007 жылы ҚР ӘҚБтК кодификацияланды және пара алғаны үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін ҚР ҚК Ерекше бөлігінің бәсекелес нормасы болып табылды.¹⁵

ҚР ӘҚБтК 677-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық объектісі сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алу және алдын алу саласында қалыптасатын қоғамдық қатынастар болып табылады. Құқық бұзушылықтың мәні материалдық сыйақы (ұлттық және шетел валютасындағы ақша), сыйлықтар, жеңілдіктер мен қызметтер (материалдық сипаттағы кез келген қызметтер) болып табылады.

Мемлекеттік қызметшілер сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы тұруға, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға жол бермеуге тиіс, мемлекеттік қызметшілердің мұндай мінез-құлқын «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚР Заңының 52-бабы ұйғарады.

Сондай-ақ мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдар, оларға теңестірілген адамдар және мемлекеттік қызметке кіретін адамдар өздерінің өкілеттіктерін жеке, топтық және өзге де қызметтік емес мүдделерде пайдалануға әкеп соғуы мүмкін іс-әрекеттердің жасалуына жол бермеу үшін шектеулерді өзіне қабылдайды.

¹⁵ Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі №308 Заңы.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңының 12-бабына сәйкес мемлекеттік қызметшінің шектеулерінің бірі Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қызметтік өкілеттіктерін орындауға байланысты сыйлықтар қабылдауға толық тыйым салу болып табылады. Яғни, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның заңсыз материалдық сыйақы қабылдауы параға байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтың бәсекелес нормасы болып саналуы керек.¹⁶

Құқық бұзушылықтың объективті жағы лауазымды адамның жеке өзі немесе делдал арқылы заңсыз материалдық сыйақы, сыйлықтар, жеңілдіктер не қызметтер алуында, егер мұндай әрекеттер (әрекетсіздік) мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның қызметтік өкілеттігіне кіретін болса, оларды ұсынған адамдардың пайдасына жасаған әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін көрсетіледі.

Мәселені дұрыс шешу үшін заңсыз материалдық сыйақы алған адамның мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам немесе оған теңестірілген адам болып табылатынын нақты айқындау керек? Ол үшін заңнамалық және өзге де нормативтік құқықтық актілерді, оның ішінде қызметтік өкілеттіктердің шеңбері мен мазмұнын, сондай-ақ әкімшілік жауаптылыққа тартылатын адамның лауазымдық мәртебесін айқындайтын лауазымдық ережелер мен нұсқаулықтарды басшылыққа алу қажет.

Өкінішке орай, әкімшілік заңнамада мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамға анықтама берілмеген. Бірақ мұндай ұйғарым ҚР ҚК 3 – бабының 27-тармағымен берілген, атап айтқанда, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген

¹⁶ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Заңы.

адам - Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет туралы заңнамасына сәйкес мемлекеттік қызметші, мәслихат депутаты.¹⁷

Зерттеу барысында әртүрлі ұйымдарды жемқор деп тани отырып, шенеуніктер де қызметтерге ақы төлеуге немесе өз мәселелерін оң шешудің орнына оларды көрсетуге мәжбүр екендігі анықталды. «Сізге «қажет» адамдарға қаншалықты жиі ақы төлеуге немесе қызмет көрсетуге тура келді?» Деректерге сәйкес, мемлекеттік органдар қызметкерлерінің 60,5%-ы «қажетті» адамдарға ақы төлеуге немесе қандай да бір қызмет көрсетуге мәжбүр болғанын растады, қалған 35,7% - ы бұл сұраққа жауап беруде қиындықтарға тап болды немесе бас тартты, ал мемлекеттік қызметшілердің тек 3,9% - ы ешқашан төлемеген немесе ешқандай қызмет көрсетпеген деп жауап берді. «Қажетті» адамдарға ақы төлеуге немесе қандай да бір қызмет көрсетуге мәжбүр болғандардың 4,9%-ы мұны үнемі жасаймыз деп жауап берді, 18,7% - кейде, 20,3% - сирек және 16,5% - бұл оқшауланған жағдай деп жауап берді. ПББ – 10,6%, кеден қызметі – 7,8%, Әділет департаменті – 7,5% және қаржы полициясы- 7,7% сияқты органдар қызметкерлерінің көрсеткіштерінен олардың қызметкерлері көбінесе «дұрыс адамдарға» ақы төлеуге немесе қызмет көрсетуге мәжбүр болғандығы жөн.¹⁸

Мемлекеттік қызметшіге ұғым «Мемлекеттік қызмет туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы ҚР Заңының 1-бабының 12-тармағымен берілген. Мемлекеттік қызметші - Қазақстан Республикасының заңнамасында

¹⁷ Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ Қылмыстық кодексі.

¹⁸ Мауленов Г.С., Доскалов В.А. Мемлекеттік органдарда сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлар. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі ғылыми-зерттеу материалдары. <https://sud.gov.kz/rus/content/prichiny-i-usloviya-sposobstvuyushchie-soversheniy>

белгіленген тәртіппен республикалық немесе жергілікті бюджеттерден не Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қаражатынан мемлекеттік органда ақы төленетін мемлекеттік лауазымды атқаратын және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматы.

ҚР ҚК 3-бабының 28-тармағының негізінде мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адам - жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайланған адам; Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасының Президенттігіне, Қазақстан Республикасы Парламентінің немесе мәслихаттарының депутаттығына, аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің әкімдеріне кандидат ретінде тіркелген азамат, ауылдық округтердің, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы органының мүшелігіне; еңбегіне ақы төлеу Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджет қаражатынан жүргізілетін жергілікті өзін-өзі басқару органында тұрақты немесе уақытша жұмыс істейтін қызметші; мемлекеттік ұйымда немесе квазимемлекеттік сектор субъектінде басқару функцияларын орындайтын тұлға, сондай-ақ сатып алуды, оның ішінде мемлекеттік сатып алуды ұйымдастыру және өткізу жөнінде шешімдер қабылдауға уәкілеттік берілген не Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджеті мен Ұлттық қоры қаражатынан қаржыландырылатын жобаларды іріктеуге және іске асыруға жауапты, дербес құрылымдық бөлімше басшысынан төмен емес лауазымды атқаратын тұлға Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің және оның ведомстволарының қызметшілері; Қазақстан Республикасының әуе кеңістігін пайдалану және авиация қызметі туралы Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес әрекет ететін азаматтық авиация саласындағы уәкілетті ұйымның қызметшілері; Қаржы нарығын және

қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның қызметшілері.¹⁹

Баптың диспозициясында заңсыз материалдық сыйақы алу тәсілдері көзделген:

- 1) лауазымды адамның өзі;
- 2) тікелей делдал арқылы.

Бірінші жағдайда, заң шығарушы лауазымды адам заңсыз материалдық сыйақы алудың шарттарын, нысаны мен тәсілін және оның орнына қандай қызметтер көрсетілетінін дербес талқылайтынын білдіреді.

Делдал арқылы заңсыз материалдық сыйақы алуға болады. ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде материалдық қаражат алудағы делдалдық үшін әкімшілік жауапкершілік қарастырылмаған. Бірақ мұндай жауапкершілік ҚК-нің 368-бабында көзделген (парақорлыққа делдалдық), ол пара алушыға және пара берушіге олардың арасындағы пара алу және беру туралы келісімге қол жеткізуге немесе іске асыруға ықпал ету ретінде парақорлыққа делдалдықты айқындайды.

Е.М. Хакимовтың заңсыз материалдық сыйақы алғаны үшін мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам әкімшілік жауапкершілікке тартылады, ал бұл процестің делдалығы ҚР ҚК 368-бабы бойынша қылмыстық жауаптылықта болуы тиіс деген тұжырымы қате деп танылуы тиіс.²⁰

Пара алушыға және пара берушіге олардың арасындағы пара алу және беру туралы келісімге қол жеткізуге немесе іске асыруға жәрдемдесу жолымен делдалдық іс жүзінде ҚР ҚК 368-бабы бойынша

¹⁹ Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ Қылмыстық кодексі.

²⁰ Хакимов Е.М. Комментарий к главе 34 КРКоАП. Научно-практический комментарий к Кодексу Республики Казахстан об административных правонарушениях (постатейный). Комментарий, Астана, 2020. –С. 3326 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T2000000005>

саралануы тиіс, ал заңсыз материалдық сыйақы беруде немесе алуда делдалдық үшін әкімшілік жауапкершілік көзделмеген. Бірақ егер әкімшілік тергеу барысында делдал заңсыз материалдық сыйақы беру немесе алу процесіне ықпал ететінін білгені анықталса, онда ол тәртіптік жауапкершілікке тартылуы керек.

И.Ш. Борчашвили заңда пара алудың нақты әдістері көрсетілмегенін атап өтті, бұл өте орынды, өйткені олардың барлық алуан түрлілігін алдын-ала қарастыру мүмкін емес. Бүгінгі таңда банктік картаға аудару, ұялы телефонның балансын толықтыру және т.б. арқылы ақша алу жағдайлары белгілі.²¹

Жауапкершілік әкімшілік құқық бұзушылық болған кезде туындайтынын, бірақ қылмыстық жазаланатын іс-әрекеттің белгілері жоқ екенін атап өткен жөн.

ҚР ӘҚБтК-нің 677-бабының диспозициясында «...егер қылмыстық жазаланатын іс-әрекеттің белгілері болмаса» деген сөздер болғандықтан, қылмыстық кодекстегі бәсекелес норма «Заңсыз сыйақы алу» деген 247-бап та болуы мүмкін. Қылмыстың қоғамдық қауіптілігі - оны жасау нәтижесінде Халыққа қызмет көрсетудің заңмен белгіленген тәртібі бұзылады және Жәбірленушілерге айтарлықтай зиян келтіріледі. Қылмыстың мәні материалдық сыйақы, жеңілдіктер немесе мүліктік сипаттағы қызметтер болады. Материалдық сыйақыға тек ақша, құндылықтар ғана емес, сонымен қатар тұрмыстық заттар, тұрмыстық заттар, Тамақ өнімдері де кіруі керек. Мүліктік сипаттағы жеңілдіктерге немесе көрсетілетін қызметтерге міндетті төленуге жататын қызметтер жатқызылуы тиіс.

И.Ш. Борчашвили ҚР ҚК 247-бабына түсініктемелерде қылмысты саралауға қажетті ұғымдарды түсіндіреді. Заңсыз сыйақы деп субъектінің орындалған жұмысы үшін ақы төлеуден тыс ақша, тауарлар, спирттік

²¹ Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая и особенная части / Под общ. ред. И.Ш. Борчашвили. Изд 2-е – Алматы: Жеты жаргы, 2007. – 992 с.

ішімдіктер және т.б., сондай-ақ мүлiктік сипаттағы жеңiлдіктер немесе қызметтер (мысалы, концертке билеттер алу, санаторийге жолдама алу, тауарларды жеңiлдікті бағамен сату және т.б.) түрiнде сыйақы алуы түсiнiлуі керек. Осы бап бойынша жауапкершілік туралы мәселені шешу үшiн сыйақы алу уақыты маңызды емес — жәбірленуші үшiн қажетті жұмысты орындағанға дейiн немесе кейiн немесе оған қызмет көрсету.²²

№ 3 кесте

Қылмыстық және әкімшілік құқықтың бәсекелес нормаларын салыстыру

Бап	ҚР ӘҚБтК-нің 677-бабы Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның заңсыз материалдық сыйақы алуы	ҚР ҚК 247 бабы Заңсыз сыйақы алу
Нысан	Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама саласындағы қоғамдық қатынастар	Экономикалық қызмет саласындағы қоғамдық қатынастар
Диспозиция	Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның жеке өзі немесе делдал арқылы заңсыз материалдық	1. Мемлекеттік органның не мемлекеттік ұйымның өз міндеттерінің шеңберіне кіретін жұмыстарды орындағаны немесе

²² Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсініктеме. Жалпы және ерекше бөліктер / жалпы.ред. И.Ш. Борчашвили. 2-ші басылым - Алматы: Жеті жарғы, 2007. - 992 Б.

	сыйақы, сыйлықтар, жеңілдіктер не егер мұндай әрекеттер (әрекетсіздік) мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген не теңестірілген адамның қызметтік өкілеттігіне кіретін болса, оларды ұсынған адамдардың пайдасына жасалған іс-әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін көрсетілетін қызметтер алуы егер іс-әрекеттерде қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса, оларға мемлекеттік функцияларды орындауға	қызметтер көрсеткені үшін мүліктік сипаттағы материалдық сыйақыны, жеңілдіктерді немесе көрсетілетін қызметтерді, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам болып табылмайтын немесе оған теңестірілген адамды, сол сияқты басқару функцияларын орындамайтын мемлекеттік емес ұйымның қызметкерін заңсыз алуы
Санкция	алты жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады	сексен айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не сексен сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не жиырма тәулікке дейінгі мерзімге қамауға алуға жазаланады

ҚР ӘҚБтК-нің 677-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтан айырмашылығы, ҚР ҚК 247-бабындағы қылмыстық қылмыстың объективті жағы белсенді әрекеттерде, яғни. мемлекеттік органның не мемлекеттік ұйымның мемлекеттік функцияларды

орындауға уәкілеттік берілген тұлға болып табылмайтын қызметкері немесе оған теңестірілген адам, сол сияқты басқару функцияларын орындамайтын мемлекеттік емес ұйымның қызметкері жұмысты орындағаны немесе оның міндеттерінің шеңберіне кіретін қызметті көрсеткені үшін мүліктік сипаттағы материалдық сыйақыны, жеңілдіктерді немесе көрсетілетін қызметтерді заңсыз алуда. Объективті тарапты белгілеу үшін орындалған жұмыстардың немесе сыйақы талап ететін қызметтерді көрсетудің кінәлінің қызметтік міндеттерінің шеңберіне кіргенін анықтау қажет. Осы себепті 677-бапта көзделген әкімшілік құқық бұзушылық ҚР ҚК 247-бабында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтан ерекшеленеді.

№ 6 кестеден қылмыстық және әкімшілік кодекстердің бәсекелес нормалары әртүрлі тарауларда тұрғанын көруге болады, ал заңсыз материалдық сыйақы алу түріндегі қылмыстық теріс қылық (ҚР ҚК 247-бабы) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық болып табылмайды, өйткені оған қол сұғушылық қалыпты экономикалық қызметке бағытталған.

ҚК-нің 366-бабы Мемлекеттік қызметшілердің пара алғаны үшін жауапкершілігін көздейді. Осы баптың ескертпесінде: «Осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген адамның бұрын жасалған заңды әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін алдын ала уағдаластық болмаған кезде сыйлық ретінде мүлікті, мүлікке құқықты немесе өзге де мүліктік пайданы алғаш рет алуы маңыздылығына байланысты қылмыс болып табылмайды және тәртіптік немесе әкімшілік тәртіппен қудаланады. екі айлық есептік көрсеткіштен аспады». Яғни, құқық бұзушылықты саралау үшін мемлекеттік қызметші алған сыйақы сомасын анықтау қажет.

Мысалы, Қостанай ПД полицейі материалдық сыйақы алғаны үшін мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің облыстық департаментімен әкімшілік жауапкершілікке тартылды. Іс материалдарында көрсетілгендей, 2017 жылғы 13 мамырда Қостанай ПД Жол-патрульдік қызметінің 23

жастағы қызметкері жол қозғалысы ережелерін бұзған қала тұрғынын жауапкершіліктен босатты. Бірақ оның орнына құқық бұзушыдан әрқайсысы 450 теңгеден екі донер талап етті. Осы факті бойынша жүргізуші Қостанай облысы ПД жеке қауіпсіздік басқармасына хабарлады. Лауазымды тұлға айыппұл түрінде әкімшілік жауапкершілікке тартылды.²³

Құқық қорғау органының қызметкері, сондай-ақ полиция қызметкері қызметтік міндеттерін атқару кезінде жалпы негіздерде әкімшілік жауаптылыққа тартыла алмайды. ҚР ӘҚБтК 32-бабының 1-бөлігіне сәйкес ҚР ӘҚБтК 34-тарауында көзделген және қызметтік міндеттерін атқару кезінде жасалған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылық тиісті органдарда қызмет өткеру тәртібін регламенттейтін нормативтік құқықтық актілерге сәйкес жауаптылықта болады. Әскери жиындардағы әскери қызметшілер мен әскери міндеттілер ӘҚБтК-нің 676, 677, 680 және 681-баптарында көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жалпы негіздерде, ал қалған жағдайларда тәртіптік жарғылар бойынша жауапты болады.²⁴

Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам не оған теңестірілген адамдар құқық бұзушылық субъектісі болып табылады. Осы құқық бұзушылық бойынша Субъект Арнайы болады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңының 1-бабының 3-тармағына сәйкес мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға:

- «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» ҚР Заңына сәйкес мемлекеттік қызметшілер. Осы заң мынадай анықтама береді: мемлекеттік қызметші - Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген

²³ Сот кабинеті. <https://inbusiness.kz/ru/last/v-1-5-mln-tenge-obojdutsya-kostanajskomu-policejskomu-dva-d>

²⁴ Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235 кодексі. [HTTP://ADILET.ZAN.KZ/RUS/DOCS/ K1400000235](http://ADILET.ZAN.KZ/RUS/DOCS/ K1400000235)

тәртіппен мемлекеттік органда республикалық немесе жергілікті бюджеттерден не Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қаражатынан төленетін және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында лауазымдық өкілеттіктерін жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматы;

- мәслихат депутаттары;

- Мемлекеттік қызметке тағайындалғанға дейін мемлекеттік лауазымда көзделген міндеттерді уақытша атқаратын адамдар.

Зерттелетін баптың мазмұны бойынша жауапкершілік мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың ғана емес, оларға теңестірілген адамдардың да заңсыз материалдық сыйақы алғаны үшін туындайды. Заңның 1-бабының 4-тармағы осы адамдардың шеңберін нақтылайды, атап айтқанда оларға мыналар жатады:

- 1) Жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайланған адамдар;

- 2) Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасының Президенттігіне кандидат ретінде тіркелген азаматтар;

- 3) Қазақстан Республикасы Парламентінің немесе мәслихаттардың депутаттары;

- 4) аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдері, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы органының мүшелігіне;

- 5) еңбегіне ақы төлеу Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджет қаражатынан жүргізілетін жергілікті өзін-өзі басқару органында тұрақты немесе уақытша жұмыс істейтін қызметшілер;

- 6) мемлекеттік ұйымда немесе квазимемлекеттік сектор субъектiсінде басқару функцияларын орындайтын адамдар;

- 7) Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің және оның ведомстволарының қызметшілері.

Субъективті жағынан құқық бұзушылық тек қасақана және өзімшіл мақсатта жасалады.

ҚР ӘҚБтК 804 бабының 1 бөлігіне сәйкес осы құқық бұзушылық бойынша хаттама жасалады:

1) ҚР Қарулы Күштерінің әскери полиция органдары (4-тармақтың 1-бөлігі), әскери бөлімдердің (мекемелердің) командирлеріне (бастықтарына) қатысты.

2) ҚР ҰҚК Әскери полиция органдары әскери бөлімдердің лауазымды адамдарына қатысты әскери бөлімдердің лауазымды адамдары жасаған құқық бұзушылықтар туралы (5-тармақтың 1-бөлігі);

3) ҚР Ұлттық ұланының әскери полиция органдарымен (6-тармақтың 1-бөлігі) әскери бөлімдердің командирлеріне қатысты;

4) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органмен (30-тармақтың 1-бөлігі)

ҚР ӘҚБтК ережесіне сәйкес хаттама жасау ҚР Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің орталық аппаратының функциясы болып табылады.

Осы бапта көзделген әкімшілік істерді қарау және әкімшілік жаза қолдану мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттар судьяларының ведомстволығына жатады (ӘҚБтК 684-бабы).

ҚР ӘҚБтК-нің 677-бабының санкциясы алты жүз теңге көлеміндегі әкімшілік айыппұл түріндегі бір ғана баламасыз санкцияны көздейтінін атап өткен жөн. Баламасыз санкция құқық бұзушыға ҚР ӘҚБтК-нің 810 және 811-баптары бойынша қысқартылған іс жүргізу қолданылмайды дегенді білдірмейді. Мысалы, 2020 жылы осы Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы үш іс бойынша заңсыз материалдық сыйақы алудың анықталған 8 фактісінің ішінен осы істерді сотқа жібермей қысқартылған іс жүргізу қолданылды.

Бұдан басқа, ҚР ӘҚБтК 819-бабының 2-бөлігінде орган (лауазымды адам) әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарау кезінде жауапкершілікті жеңілдететін мән-жайлардың бар-жоғын анықтауға, сондай-ақ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған әкімшілік айыппұлдың мөлшерін одан әрі қысқарту үшін

істі дұрыс шешу үшін маңызы бар басқа да мән-жайларды анықтауға міндетті, бірақ бұдан артық емес жалпы айыппұл сомасының отыз пайызына қарағанда.

Бірақ зерттеулер көрсеткендей, бұған уәкілеттік берілген шенеуніктер айыппұлды 30% - ға қысқартудан қорқады, өйткені бақылаушы органдар мұндай әрекеттерді сыбайлас жемқорлық деп санауы мүмкін. Осыған байланысты, ҚР ӘҚБтК-нің 819-бабы әкімшілік дискрецияны (қарауды) болдырмау және сыбайлас жемқорлық әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша шешім қабылдау кезінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту үшін жетілдірілуі тиіс деп санаймыз.

3. ЗАҢДЫ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ЗАҢСЫЗ МАТЕРИАЛДЫҚ СЫЙАҚЫ БЕРУІ

Заңды тұлғалардың заңсыз материалдық сыйақы беру нысанындағы құқыққа қайшы әрекеттері ҚР ӘҚБтК 678 бабы бойынша жазаланады.

№4 кесте

ҚР ӘҚБтК 678 бабы бойынша цифрлық көрсеткіштің динамикасы²⁵

№	Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022
1	Барлығы тіркелген	0	0	1	2	2
2	Қарастырылды	0	0	1	2	2
3	Сотпен қарастырылды	0	0	1	0	0
4	Уәкілетті лауазымды тұлға қарады	0	0	0	2	2
6	Заңды тұлғалар тартылды	0	0	1	2	2
9	Тоқтатылды	0	0	0	0	0
10	Айыппұл салынды	0	0	1	2	0

№ 4 кестеден көріп отырғанымыздай, бұл құқық бұзушылық өте сирек кездеседі немесе жасырын қасиеттерге ие, яғни құқық бұзушылықтың бұл түрін анықтауда өте үлкен қиындықтар бар.

Осы құқық бұзушылықтың жалпы объектісі мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың немесе оларға теңестірілген адамдардың заңды жария қызметінің қалыпты жұмыс істеуін

²⁵ Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитетінің ақпараттық сервисі // [Электрондық ресурс]: URL: <https://qamqor.gov.kz>

қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастар болып табылады.

Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға және оларға теңестірілген адамдарға заңды тұлғалар тарапынан материалдық сыйақы беру процесінде туындайтын қоғамдық қатынастар рулық объект болып табылады.

Қаралып отырған құқық бұзушылықтың мәні кез келген мүлік, оның ішінде - ақша, бағалы қағаздар (облигациялар, вексельдер, чектер және т.б.), материалдық құндылықтар, мүлікке құқық, мүліктік сипаттағы қызметтерді заңсыз көрсету, сондай-ақ мүліктік міндеттемелерден ішінара немесе толық босату, жеңілдіктер беру (жалдау төлемдерін азайту, кезектен тыс тұрғын үй алу, Тұрғын үй алу) болып табылады. жеңілдікті кредит), ақы төлеуге жататын қызметтерді тегін ұсыну (жөндеу жұмыстары, туристік жолдамалар, сауықтыру санаторийлеріне жолдамалар, жол жүру билеттері, несиелер және т.б. ұсыну).

Қарастырылып отырған Әкімшілік құқық бұзушылықтың мәні ақша бірлігінде көрсетілген құндылығы жоқ немесе оны жүзеге асыру мүмкіндігі жоқ материалдық заттар бола алмайтындығын атап өткен жөн. Демек, зат тек туысы немесе жақын адамы үшін құнды заттар емес (жақын адамдардың фотосуреттері, хаттар, олардың тұрмыстық заттары және т.б.), олар ақшалай бағаланбайтын тарихи маңызы жоқ.

Объективті тарап мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың немесе оларға теңестірілген адамдардың заңмен регламенттелген қалыпты қызметін бұзатын құқыққа қайшы әрекеттерді жасаудан тұрады, бұл заңды тұлғалардың мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға немесе оларға теңестірілген адамдарға заңсыз материалдық сыйақы, сыйлықтар, жеңілдіктер не қызметтер беруінен тұрады.

Іс-әрекеттерді саралау үшін материалдық құндылықтардың (Қызметтердің) мемлекеттік функцияларды

орындауға уәкілеттік берілген тұлғаға немесе оған теңестірілген тұлғаға-заңды тұлғаның мүддесі үшін іс-әрекеттер жасалғанға дейін, оның барысында немесе одан кейін берілгені (көрсетілгені) маңызды емес.

Объективті Тараптың ниеті бойынша қарастырылып отырған құқық бұзушылықтың ресми құрамы бар. Құқық бұзушылық алушы берілетін игіліктердің кем дегенде бір бөлігін қабылдаған сәттен бастап жасалған болып есептеледі.²⁶

Егер алушы мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген тұлға немесе оған теңестірілген тұлға болып табылмаса, заңсыз материалдық сыйақы беру жөніндегі іс-қимылды әкімшілік құқық бұзушылық деп тануға болмайды.

Материалдық сыйақы беру, егер:

1) бұл заңды тұлғаның пайдасына іс-әрекеттер (әрекетсіздіктер) жасаудың шарты болып табылады;

2) ол уәкілетті тұлғаның күтілетін іс-әрекеттерімен (әрекетсіздігімен), ол орындайтын басқару функцияларының сипатымен байланысты болады.

А.М. Субботин дұрыс атап өткендей, осы фактілер бойынша Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарау шеңберінде лауазымды адамға тиісті мүлікті беруден немесе уәде беруден не мүліктік сипаттағы қызметтер көрсетуден, заңды тұлғаның мүддесі үшін мүліктік құқықтар беруден, әрекеттен (әрекетсіздіктен) тұратын заңсыз әрекеттер орын алды ма деген мәселе міндетті түрде анықталуға жатады) осы лауазымды тұлғаның атқаратын қызметтік жағдайына байланысты.²⁷

²⁶ Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау тәжірибесі туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 8 нормативтік қаулысы.

²⁷ Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің кейбір мәселелері және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы.

Мысалы, дәрілік заттарды өндіру, өңдеу және сақтау жөніндегі фармацевтикалық қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға ақшалай сыйақыны заңда көзделген тексерулерді жүргізбей, тиісті лицензия бергені үшін есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен прекурсорлардың айналымы саласында мемлекеттік бақылау мен қадағалауды жүзеге асыруға уәкілетті тұлғаға береді.

Қарастырылып отырған әкімшілік әрекеттің субъектісі меншік нысанына қарамастан заңды тұлғалар болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚР Заңының қолданылу аясы жеке және заңды тұлғаларға бірдей қолданылады.

АК 27.12.1994 жылғы 33-бабының ережелеріне сәйкес меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығында оқшауланған мүлкі бар және осы мүлікпен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттерді иеленіп, жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым заңды тұлға болып танылады. Заңды тұлғаның дербес балансы немесе сметасы болуы керек.²⁸

Қазақстан Республикасында 2001 жылғы 30 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі заңды күшіне енген сәттен бастап бұрын қолданыста болған редакцияда заңды тұлғалар алғаш рет әкімшілік жауапкершілік субъектілері болып танылғанын атап өткен жөн.

Б.А. Жетписбаев атап өткендей, соңғы жылдардағы құқық қолдану қызметінің тәжірибесі заңды тұлғаларды міндетті түрде әкімшілік құқық бұзушылық субъектілері,

Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 5 қазандағы № 349 Жарлығы

²⁸ Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы бөлім), Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі 1994 жылғы 27 желтоқсанда қабылдады

демек, әкімшілік жауапкершілік субъектілері деп тануға тиіс екенін көрсетеді, өйткені заңды тұлғалардың Қазақстан Республикасы үшін негізгі тауар өндірушілер ретіндегі рөлі мемлекеттік өмірдің барлық салаларында: елдің әлеуметтік және экономикалық, мәдени және саяси өмірінде ұсынылған.²⁹

ӘҚБтК-нің 33-бабына сәйкес заңды тұлға ӘҚБтК-нің Ерекше бөлігінде тікелей көзделген жағдайларда Әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылыққа жатады.

Түсініктеме берілген құрамның субъективті жағы тікелей ниетпен сипатталады. Алайда, кінә принципі әкімшілік заңнама жүйесінде негіз болғанына қарамастан, заңды тұлғаның әкімшілік құқықтағы кінәсін анықтау үшін белгілі бір тәсіл бар.

ӘҚБтК-нің 33-бабына сәйкес, егер ӘҚБтК-нің Ерекше бөлігінде көзделген іс-әрекетті (әрекетті не әрекетсіздікті) заңды тұлғаны басқару функцияларын жүзеге асыратын орган, тұлға немесе ұйымдық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын заңды тұлғаның қызметкері жасаған, санкциялаған, мақұлдаған болса, заңды тұлғалар Әкімшілік құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауаптылыққа жатады.

Осылайша, заңды тұлғалардың кінәсі оларды білдіретін жеке тұлғалардың кінәсі арқылы қарастырылады, яғни субъективті критерий қолданылады. С.Д. Шаталов дұрыс атап өткендей, ұйым ешқашан өз бетінше әрекет ете алмайды және оның барлық әрекеттері делдал болып, заңға, құрылтай құжаттарына, басқа да осындай құжаттарға байланысты немесе арнайы ресімделген өкілеттіктерге байланысты осы ұйымды үшінші тұлғалармен қарым-қатынаста ұсынатын және оның атынан әрекет ететін адамдардың әрекеттерінде көрінеді,

²⁹ Б.А. Жетписбаев заңды тұлғалардың әкімшілік жауапкершілігі мәселесі туралы//Қазақстан ғылымы және өмірі. - № 2. - 2009. - 48-56 Б.

шешімдер қабылдайды және (немесе) басқаруды жүзеге асырады.³⁰

Қарастырылып отырған құқық бұзушылық үшін заңды тұлғаның жауапкершілігі жеке тұлғаның кінәсін мойындауына қарамастан, құқыққа қайшы әрекеттер соңғы болып жасалғанына қарамастан туындайтынына назар аударған жөн. Өз кезегінде, жеке тұлғаның мұндай әрекеттері Медиация белгілеріне жатпайды.

Сондай-ақ, әкімшілік құқық бұзушылықтың бұл құрамы коммерциялық (корпоративтік) мақсаттарға қол жеткізудің сыбайлас жемқорлық тәсілдерін пайдалануды экономикалық тиімсіз және шығынды етуге бағытталған. Әкімшілік-құқықтық ықпал ету әдістерін қолдану сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қылмыстық-құқықтық саясатқа қисынды қосымша болып табылады.³¹

ӘҚБтК-нің 684-бабының 1-бөлігі негізінде көрсетілген құқық бұзушылықтар түріндегі істер мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттардың судьяларының қарауына жатады.³²

ӘҚБтК-нің 804-бабы 1-бөлігінің 60-тармағына сәйкес осы құқық бұзушылық бойынша хаттаманы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органдар жасайды. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 5 қазандағы № 349 Жарлығының 16-бөлігінің 60-тармағына сәйкес әкімшілік хаттама жасау Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа

³⁰ С.Д. Шаталов Ресей Федерациясының Салық кодексіне түсініктеме, бірінші бөлім (мақала) : оқу құралы / құрастырған С.Д. Шаталов. – М. : МЦФЭР, 1999. – 551 Б.

³¹ Л.Л. Сакулина, Я.Н. Ершов заңды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін әкімшілік жауапкершілігінің құқықтық аспектілері// Ресей ПМ Мәскеу университетінің хабаршысы. 2015. № 6. 144-147 Б.

³² Құқық қорғау қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV ҚРЗ Заңы.

қарсы іс-қимыл агенттігінің орталық аппаратының функциясы болып табылады.³³

Түсініктеме берілген баптың 2-бөлігі, оның бірінші бөлігінен айырмашылығы, әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған ӘҚБтК-нің 678-бабының бірінші бөлігінде көзделген заңды тұлғаның іс-әрекеттерінен тұратын Әкімшілік құқық бұзушылықтың білікті құрамын көздейді.

ҚР Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 6 қазандағы № 7 «Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің Ерекше бөлігінің нормаларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының 30-тармағына сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін ҚР ӘҚБтК-нің 34-тарауының санкцияларымен әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін алынған мүлікті тәркілеу көзделмегенін атап өтеміз. Осындай әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша істерді шешу кезінде соттар заттай дәлелдемелердің тағдырын оларды тиісті мекемелерге беру немесе жою жолымен әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жөніндегі қаулыда (ӘҚБтК 822-бабына сәйкес) осы мән-жайды көрсете отырып, шешуі тиіс.³⁴

ҚР ӘҚБтК 62-бабының 2-бөлігіне сәйкес заңды тұлға әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны үшін, ол жасалған күннен бастап үш жыл өткен соң әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатпайды.

³³ Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің кейбір мәселелері және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 5 қазандағы № 349 Жарлығы.

³⁴ Соттардың Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің Ерекше бөлігінің нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы. ҚР Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 6 қазандағы № 7 нормативтік қаулысы

Қорытындылай келе, біз Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша шешім қабылдауға әкімшілік дискрецияның теріс әсеріне назар аударамыз. Бұл проблеманы зерттеудің өзектілігі 2030 жылға дейін іске асырылуы тиіс Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасында баяндалған жаңа басымдықтарға байланысты. Онда «... сыбайлас жемқорлықтың пайда болуына себеп болатын себеп ретінде әкімшілік қалау (дискреция) тәсілін жан-жақты зерделеу керек. Егжей-тегжейлі құқықтық реттеу арқылы әкімшілік қалаумен (дискрециямен) күресу идеясы екіұшты болып көрінеді».³⁵

Мемлекет басшысы өзінің жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауында 2021 жылдың 1 шілдесінен бастап әкімшілік Әділет жұмыс істейтініне және құқық қорғау жүйесінде елеулі өзгерістер болып жатқанына назар аударды. «Заңнамалық деңгейде ЕО азаматтарының пайдасына заңнаманың барлық қайшылықтары мен түсініксіздіктерін түсіндіру қамтамасыз етілді...».³⁶

Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің 4-бабы 6-тармағының негізінде әкімшілік қалау-әкімшілік органның, лауазымды адамның Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген мақсаттарда және шектерде олардың заңдылығын бағалау негізінде ықтимал шешімдердің бірін қабылдау өкілеттігі.³⁷

³⁵ Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы.

³⁶ Халық бірлігі мен жүйелі реформалар - ел өркендеуінің берік негізі. Мемлекет басшысының 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.

³⁷ Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 29 маусымдағы № 350-VI ҚРЗ Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі

4. МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР МЕН ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ЗАҢСЫЗ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУЫ ЖӘНЕ ЗАҢСЫЗ КІРІСТЕР АЛУЫ

Мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының оларға заңнамамен жүктелген функциялардан тыс кәсіпкерлік қызметпен айналысуы не белгіленген қаржыландыру көздерінен басқа материалдық игіліктер мен артықшылықтарды қабылдауы ҚР ӘҚБтК-нің 679-бабында көзделген.

Мұндай редакцияда бұл заңсыз әрекеттер алғаш рет 2001 жылы қылмыстық жауапкершілікке тартылды, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшыларына жүзден үш жүзге дейінгі айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде әкімшілік айыппұл салынды.³⁸

№ 5 кесте

ҚР ӘҚБтК-нің заңсыз кәсіпкерлік қызмет туралы баптарын салыстыру

<i>2001 жылғы ҚР ӘҚБтК</i>	<i>2014 жылғы ҚР ӘҚБтК</i>
535-бап. Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңсыз кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруы және заңсыз кірістер алуы	679-бап. Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңсыз кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруы және заңсыз кірістер алуы

³⁸ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы №155 Кодексі // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2001. - N 5-6. - 24 Б. Күші жойылды-Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235 Кодексімен.

Мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының оларға заңнамамен жүктелген функциялардан тыс кәсіпкерлік қызметпен айналысуы не белгіленген қаржыландыру көздерінен басқа материалдық игіліктер мен артықшылықтарды қабылдауы	Мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының оларға заңнамамен жүктелген функциялардан тыс кәсіпкерлік қызметпен айналысуы не белгіленген қаржыландыру көздерінен басқа материалдық игіліктер мен артықшылықтарды қабылдауы
осы ұйымдардың басшыларына айлық есептік көрсеткіштің жүзден үш жүзге дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады	осы ұйымдардың басшыларына алты жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

Осы бап ҚР ӘҚБтК-нің 34-тарауында орналасқан және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға жатады.

Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңды жария қызметінің қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ету және басқару тәртібі саласындағы қоғамдық қатынастар осы құқық бұзушылықтың жалпы объектісі болып табылады. Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметін жүзеге асырудың нормативтік құқықтық актілерде белгіленген тәртібі, сондай-ақ аталған органдардың қызметін қаржыландырудың белгіленген тәртібі рулық объект болып табылады.

Қарастырылып отырған азаптаудың объективті жағы заңсыз әрекеттерді келесідей жасауды көздейді:

- 1) Мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының оларға заңнамамен жүктелген функциялардан тыс кәсіпкерлік қызметпен айналысуы;
- 2) белгіленген қаржыландыру көздерінен басқа, мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының материалдық игіліктер мен артықшылықтарды қабылдауы.

Қолданыстағы «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңның 13-бабына сәйкес мемлекеттік қызметте болуға байланысты шектеулер кәсіпкерлік қызметпен айналысуды қамтиды³⁹, атап айтқанда, мүлікті пайдалану, тауарларды өндіру, сату, жұмыстарды орындау, жеке меншік құқығына (дара кәсіпкерлік) не мемлекеттік кәсіпорынды шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығына (Мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген қызметтер көрсету арқылы таза табыс алуға бағытталған қызметпен.⁴⁰

Кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудан басқа, осы құқық бұзушылықтың объективті жағы белгіленген қаржыландыру көздерінен басқа материалдық игіліктер мен артықшылықтарды қабылдауды да қамтитынын атап өтеміз.

«Мемлекеттік қызмет туралы» Заңға сәйкес республикалық немесе жергілікті бюджеттер не Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қаражаты мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын қаржыландыру көздері болып табылады.⁴¹

Л.С. Комовкина мен Т.А. Лахтинаның «ПО-дағы қызметке байланысты шектеулер мен тыйымдар» деген заңнамалық тұрғыдан анықталған ұғымдардың болмауы құқық қолдану қызметін қиындатады деген тұжырымдары назар аудартады. ПО қызметімен байланысты шектеулер мен тыйымдардың қолданыстағы жүйесі қызметтің ерекшелігін ескере отырып жетілдіруді қажет етеді. ПО қызметкерлерінің құқықтары мен бостандықтарын шектеу оларға қызмет өткеру кезінде міндетті түрде қосымша кепілдіктер беру кезінде жүзеге асырылуға тиіс, өйткені Мемлекеттік қызметтің маңызды қағидаттарының бірі

³⁹ Күші жойылды-Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235 Кодексімен.

⁴⁰ ҚР 29.10.2015 жылғы №375-V ҚРЗ Кәсіпкерлік Кодексі.

⁴¹ Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ Заңы.

шектеулер, тыйымдар мен әлеуметтік кепілдіктердің өзара байланысы болып табылады.⁴²

Мүліктік игіліктер мен артықшылықтарды қабылдау деп адамның өзі үшін ғана емес, сондай-ақ өтеусіз көрсетілетін, қызметтердің барлық түрлеріне ақы төлеуге жататын басқа адамдар немесе ұйымдар үшін де қабылдауы не жеңілдіктерді заңсыз пайдалану, құрылыс, жөндеу жұмыстарын жүзеге асыру, санаторийлік немесе туристік жолдамалар, жол жүру билеттері, жеңілдікті шарттармен несиелер немесе кредиттер беру және т.б..⁴³

Алайда, ҚР ӘҚБтК-нің 677-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтан (мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның заңсыз материалдық сыйақы алуы) айырмашылығы, бұл бап жеке немесе заңды тұлғалардың мүдделері пайдасына біржолғы іс-қимылдарды жүзеге асыруға байланысты емес, белгіленбеген қаржыландыру көздерінен материалдық игіліктер мен артықшылықтар алу үшін жауапкершілікті көздейді тұлғалар. Бұл «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңның 13-бабы 1-бөлігінің 3-тармағына және «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңның 13-бабы 1-бөлігінің 2-тармағына сәйкес мемлекеттік функцияларды орындау педагогикалық, ғылыми және өзге де шығармашылық қызметтен басқа кез келген басқа ақы төленетін қызметпен үйлеспейтіндігімен түсіндіріледі.

Сондай-ақ, Әкімшілік құқық бұзушылық болып табылмайтынын, Қазақстан Республикасының заңнама-

⁴² Л.С. Комовкниа, Т.А. Лахтина. ПО-дағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл құралдары жүйесіндегі шектеулер мен тыйымдар. 15.11.18ж. II ХҒПК ғылыми еңбектер жинағы.. Әкімшілік құқық нормаларын қолданудың өзекті мәселелері («Коренев оқулары»). – М. Ресей ІІМ университеті. В.Я. Кикотя, 2018. – 298 Б. (757 б).

⁴³ Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау тәжірибесі туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 8 нормативтік қаулысы

сында көзделмеген кәсіпкерлік және табыс алуға байланысты өзге де қызметті жүзеге асыруда кез келген адамға жәрдем көрсету болып табылмайтынын атап өткен жөн. Мұндай әрекеттер «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңның 50-бабына сәйкес мемлекеттік қызметке кір келтіретін тәртіптік теріс қылықтар ретінде бағаланады.

Қазақстандық заңгер – сарапшы А.Х. Лобков атап өткендей, Қазақстанда әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілік көзделген заңсыз кәсіпкерліктің мынадай түрлері бар:

1. Кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік тіркеусіз немесе уәкілетті органда тіркеу қағидаларын бұза отырып жүзеге асыру.

2. Мұндай құжаттардың болуы қандай да бір тауарлар өндіру, жұмыстарды орындау немесе қызметтер көрсету үшін міндетті болып табылатын жағдайларда кәсіпкерлік қызметті лицензиясыз, арнайы рұқсатсыз, біліктілік аттестатынсыз (куәлігінсіз) жүзеге асыру.

3. Лицензиялық Шарттарды бұза отырып немесе лицензияның қолданылуын тоқтата тұру кезеңінде кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру.

4. Кәсіпкерлік қызметтің тыйым салынған түрлерімен айналысу.

5. Лицензиялар мен өзге де рұқсаттарды, көрінеу жалған мәліметтерді қамтитын құжаттарды мемлекеттік тіркеуді немесе беруді жүзеге асыратын уәкілетті органға ұсыну.

6. Заңды тұлғаны, филиалды немесе өкілдікті тиісті қайта тіркеусіз кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру.

7. Жалған кәсіпкерлік.⁴⁴

Алайда, осы бапқа қатысты қарастырылып отырған "мемлекеттік органдардың кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруы" әрекеттері жоғарыда аталған шарттардың

⁴⁴ А.Х. Лобков Заңсыз кәсіпкерлік: түрлері мен жауапкершілігі // іскерлік апталықтың «Бизнес нұсқаулығы» [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.zakon.kz/87142-nezakonnnoe-predprinimatelstvo-vidy-i.html>

болуына байланысты емес, мемлекеттік органдардың кәсіпкерлік қызметпен айналысуына тыйым салынғандығына байланысты заңсыз деп танылатынына назар аударған жөн.

Қарастырылып отырған құқық бұзушылықтың мәні материалдық игіліктер мен артықшылықтарды қабылдау бөлігінде кез келген материалдық игіліктер мен артықшылықтар болуы мүмкін, оның ішінде - ақша, бағалы қағаздар (облигациялар, вексельдер, чектер және т.б.), материалдық құндылықтар, мүлікке құқық, мүліктік сипаттағы қызметтерді заңсыз көрсету, сондай-ақ мүліктік міндеттемелерден ішінара немесе толық босату, жеңілдіктер беру (жалдау төлемдерін азайту, кезектен тыс тұрғын үй алу, жеңілдікті несие алу), төленуге тиісті қызметтерді өтеусіз ұсыну (жөндеу жұмыстары, туристік жолдамалар, сауықтыру санаторийлеріне жолдамалар беру және т.б.).

ҚР ӨҚБТК 679-бабы әкімшілік құқық бұзушылықтың арнайы субъектілерін көздейді:

- 1) Мемлекеттік органдардың басшылары;
- 2) Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшылары.

Алайда, мақаланың диспозициясы ұжымдық сипатты – жеке мемлекеттік қызметшілердің емес, мемлекеттік органдардың немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдарының кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруын көрсететінін ескеру қажет.

Құқық теориясындағы мемлекеттік органның түсінігі екіұшты түрде анықталады. В.В. Лазарев мемлекеттік орган мемлекет аппаратының бөлігі ретінде қарастырылады деп санайды.⁴⁵

⁴⁵ В.В. Лазарев, Мемлекет және құқық теориясы: бакалаврларға арналған оқулық / В.В. Лазарев, С.В. Липень. — 4-ші басылым және қосымша-М.: Юрайт баспасы; ИД Юрайт, 2015. — 634 б.

В.М. Корельский мен В.Д. Перевалова мемлекеттік органды мемлекет механизмінің бөлігі ретінде қарастырады.⁴⁶

В.М. Сырых мемлекет органын оның аппаратына да, механизміне де жатқызбайды, бірақ оны тұтастай мемлекеттің бөлігі немесе мемлекеттік міндеттерді шешетін ұйым ретінде қарастырады.⁴⁷

Өз қызметін мемлекеттік органдарда және мемлекеттік лауазымдарда жүзеге асыратын адамдар мемлекеттік қызметшілер деп танылады.

Өз кезегінде Е.М. Хасенов Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметшілерге мемлекеттік билікті өз қолына шоғырландыратын және бүкіл жүйені дамыту стратегиясын әзірлеуге жауапты қоғамның белгілі бір тобын жатқызу керектігін көрсетеді.⁴⁸

Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару органдары «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңға сәйкес жергілікті маңызы бар мәселелерді шешу жөніндегі функциялар жүктелген органдар болып табылады.⁴⁹

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы мемлекеттік

⁴⁶ В.М. Корельский, В.Д. Перевалова Мемлекет және құқық теориясы. Заң университеттері мен факультеттеріне арналған оқулық // В.М. Корельскийдің және В.Д. Переваловтың — М.: ИНФРА баспа тобы • М—НОРМА, 1997.

⁴⁷ В.М. Сырых Мемлекет және құқық теориясы. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық,- М:Литагент «Әділет ақпараты», 2006; А.Ф. Черданцев Мемлекет және құқық теориясы: оқу. жоғары оқу орындары үшін / А.Ф. Черданцев. - М. :Юрайт, 2001. - 429 б.;

⁴⁸ Е.М. Хасенов Мемлекеттік қызметшілерді рухани-адамгершілік тәрбиелеудің проблемалық мәселелері: теория мен практика мәселелері // Құқық және мемлекет. 2009. №3. — 223Б.

⁴⁹ Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы . Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы № 148-ІІ Заңы..

функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға (өз қызметін тұрақты емес немесе босатылған негізде жүзеге асыратын мәслихаттар депутаттарын қоспағанда), мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдарға (Қазақстан Республикасының Президенттігіне, Парламент депутаттығына кандидаттарды қоспағанда) кәсіпкерлік қызметпен айналысуға тыйым салуды белгілейді. қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдері, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы органдарының, квазимемлекеттік сектор субъектілерінде қызметін жүзеге асыратын адамдардың мүшелігіне).⁵⁰

Айта кету керек, егер шешілмеген кәсіпкерлік қызметпен мемлекеттік органның немесе жергілікті өзін-өзі басқару органының қызметкерлері айналыспаса, онда мұндай әрекеттерді әкімшілік құқық бұзушылық объектісі мемлекеттік басқару саласындағы қоғамдық қатынастар болып табылатын ӘҚБтК-нің 463-бабы бойынша саралау керек. Сонымен қатар, ӘҚБтК-нің 463-бабында «егер қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса» деген сөздермен қоғамдық қауіпті іс-әрекеттің шегі көзделген. Яғни, заңсыз кәсіпкерлік қызметпен айналысу ҚР ҚК 214-бабында көзделген және әкімшілік құқық бұзушылықтан айырмашылығы азаматқа, ұйымға немесе мемлекетке үлкен залал келтіруден көрінеді. ҚР ҚК 3-бабының 38-тармағына сәйкес ҚР ҚК 214-бабы бойынша айлық есептік көрсеткіштен екі мың есе асатын сомаға азаматқа келтірілген залал не айлық есептік көрсеткіштен он мың есе асатын сомаға ұйымға немесе мемлекетке келтірілген залал ірі залал деп танылады.⁵¹

ӘҚБтК-нің 679-бабының диспозициясында «егер бұл әрекеттерде қылмыстық-жазаланатын іс-әрекет белгілері

⁵⁰ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Заңы.

⁵¹ Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ Қылмыстық кодексі.

болмаса» деген сөздер көзделмеген, бұл ҚР ҚК-де бәсекелес құқық нормасы көзделмеген дегенді білдірмейді. Мысалы, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйымды басқаруға қатысуы үшін ҚР ҚК 364-бабы бойынша қылмыстық жауаптылық көзделген. Осы баппен жасалған ұқсас әрекеттер қылмыстық жауапкершілікке тартылды:

- 1) Құқық қорғау органының қызметкері;
- 2) жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам;
- 3) құқық қорғау органында жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам немесе судья.

Азаптау заңнамасының бәсекелес нормаларының, атап айтқанда ҚР ҚК 364-тен ӘҚБтК-нің 379-бабының басты айырмашылығы денсаулыққа материалдық немесе физикалық зиян емес, құқық бұзушылық субъектілерінің сапалық құрамы болып табылады. Сонымен қатар, қылмыстық құқық бұзушылық қылмыстық теріс қылық емес, қылмыс болып табылады, өйткені ол бас бостандығынан айыру санкциясын қарастырады.

ӘҚБтК-нің 679-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтың субъективті жағы кінәнің қасақана түрімен және тек тікелей ниет түрінде сипатталады. Тікелей ниеттің болуы құқық бұзушының өз іс-әрекетінің заңсыз сипатын түсінетіндігін, оның іс-әрекетінің зиянды салдарын болжайтынын және олардың басталуын қалайтынын білдіреді.

Мәселен, адам өзінің мемлекеттік органның немесе жергілікті өзін-өзі басқару органының басшысы болып табылатынын және заңда белгіленген тыйымға қарамастан, ұйымның басшылығымен кәсіпкерлік қызмет не белгіленген қаржыландыру көздерінен басқа материалдық игіліктер мен артықшылықтарды қабылдау жүзеге асырылатынын түсінеді.

Мысалы, меншік құқығында бірнеше қызметтік автокөліктері бар мемлекеттік мекеме басшының нұсқауы бойынша осы қызмет ұйымның оған мемлекет жүктеген

функцияны орындауына ешқандай қатысы жоқ екеніне қарамастан, осы автомобильдерді белгілі бір ақша сомасына жалға (пайдалануға) беру жөніндегі іс-қимылдарды жүзеге асырады.

Мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшыларына жүктелетін және «Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңында бекітілген негізгі міндеттердің бірі өз құзыреті шегінде Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасы талаптарының орындалуын қамтамасыз ету болып табылатынын, атап айтқанда, ол мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының кәсіпкерлік қызметпен айналысуына жол бермеуді қамтамасыз етуге тиіс.

Қаралып отырған баптың санкциясы мүлдем айқындалған болып табылады және мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшыларына алты жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде салынатын айыппұл түрінде өндіріп алуды көздейді.

ҚР ӘҚБтК-нің 684-бабының 1-бөлігі негізінде аталған құқық бұзушылық түріндегі істер мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттардың судьяларының қарауына жатады.

ҚР ӘҚБтК 804-бабы 1-бөлігінің 31-тармағына сәйкес осы құқық бұзушылық бойынша хаттаманы мемлекеттік кірістердің уәкілетті органдары жасайды және осы баптың 60-тармағына сәйкес хаттаманы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органдар жасай алады. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 5 қазандағы № 349 Жарлығының 16-бөлігінің 60-тармағына сәйкес хаттама жасау Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-

қимыл агенттігінің орталық аппаратының функциясы болып табылады.⁵²

Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2016 жылғы 14 маусымдағы № 306 Бұйрығының 12-тармағының 17-бөлігіне сәйкес әкімшілік хаттама жасау Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитетінің құқығы болып табылады.⁵³

Айта кетейік, «Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің Ерекше бөлігінің нормаларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 6 қазандағы № 7 Нормативтік қаулысының 30-тармағына сәйкес әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны үшін ҚР ӘҚБтК-нің 34-тарауының санкцияларымен әкімшілік құқық бұзушылық жасау салдарынан алынған мүлікті тәркілеу көзделмеген. Осындай әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша істерді шешу кезінде соттар заттай дәлелдемелердің тағдырын оларды тиісті мекемелерге беру немесе жою жолымен әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жөніндегі қаулыда (ҚР ӘҚБтК 822-бабына сәйкес) осы мән-жайды көрсете отырып, шешуі тиіс.⁵⁴

ҚР ӘҚБтК 62-бабының 2-бөлігіне сәйкес жеке тұлға әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық

⁵² «Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің кейбір мәселелері және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 5 қазандағы № 349 Жарлығы.

⁵³ Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитеті туралы ережені бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2016 жылғы 14 маусымдағы № 306 бұйрығы.

⁵⁴ Соттардың Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің Ерекше бөлігінің нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы. ҚР Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 6 қазандағы № 7 нормативтік қаулысы

жасаған күннен бастап бір жыл өткен соң оны жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылмайды.

Статистикалық деректерге сәйкес, 2017-2022 жылдары ҚР ӘҚБтК-нің 679-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін бірде-бір адам әкімшілік жауапкершілікке тартылған жоқ.⁵⁵

⁵⁵ Соттардың Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің Ерекше бөлігінің нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы. ҚР Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 6 қазандағы № 7 нормативтік қаулысы

5 . МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР БАСШЫЛАРЫНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ЖӨНІНДЕ ШАРАЛАР ҚАБЫЛДАМАУЫ

Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі тиімді шараларды әзірлеу мемлекеттік саясатты айқындайтын, оның ішінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтармен күрес саласындағы түрлі ұлттық жобалар мен бағдарламалық құжаттар негізінде тұрақты түрде жүргізіледі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды іске асыру бойынша мемлекеттік ұйымдар, кәсіпорындар және өзге де заңды тұлғалар басшыларының рөлі артып келеді. Егер бұл шаралар тиісінше іске асырылмаса, бұл мемлекеттік органдардың басшылары заңды жауапкершілікке тартылуы тиіс.

Н.А. Дудина ішкі істер органдарында сыбайлас жемқорлыққа теріс көзқарасты қалыптастыру мақсатында қызметкерлердің шектеулер мен тыйымдарды сақтауы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мақсатында белгіленген міндеттерді орындауы бойынша ұйымдастырушылық, түсіндіру және өзге де шаралар кешені жүзеге асырылатынына назар аударады.⁵⁶

Бұл салада Қазақстандағы ағымдағы жағдайды талдау кезінде ҚР-ның 2022-2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тұжырымдамасында мемлекеттік органдардың басшыларын сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін тартудың цифрлық көрсеткіштері келтірілген. Мемлекеттік органдар, ұйымдар, квазимемлекеттік сектор субъектілері басшыларының қарамағындағылардың сыбайлас жемқорлығы үшін дербес жауапкершілік институты

⁵⁶ Н.А. Дудина ПО қызметкерлері жасаған құқық бұзушылықтардың алдын алу туралы мәселеге. Мат. ХҒПК 2020 жылғы 23 қазандағы – Қостанай: ҚР ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, 2020. – 62-65 Б. 612 б.

енгізілді. Ол енгізілген сәттен бастап 8 саяси қызметшінің орнынан түсуі қабылданды, 13 саяси қызметші, 98 басқарушы деңгейдегі мемлекеттік әкімшілік қызметші, 109 күш блогының басшысы және 21 квазимемлекеттік сектордың топ-менеджері тәртіптік жауапкершілікке тартылды.⁵⁷

Бағдарламалық құжаттарға талдау жүргізе отырып, әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың Қазіргі тізімі түпкілікті нұсқа емес деген қорытындыға келеміз. Мысалы, 2022-2026 жылдарға арналған қаржы мониторингі тұжырымдамасымен қаржылық мониторингке жататын операциялар туралы ақпаратты дұрыс толтырмағаны үшін әкімшілік жауапкершілікті енгізу мәселесін қарастыру жоспарланған.⁵⁸

Жалпы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама әкімшілік-құқықтық және қылмыстық-құқықтық аспектілерде құқықтық мәжбүрлеу шараларының тиімділігін арттыруға бағытталған.

Мемлекеттік органдар басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі шараларды қабылдамағаны үшін әкімшілік жауапкершілік Қазақстан Республикасында 2001 жылдан бастап, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі қабылданған кезден бастап пайда болды. 2015 жылдан бастап қазіргі ҚР ӘҚБтК-де бұл мақала аздаған өзгерістерге ұшырады. ҚР ӘҚБтК-нің 680-бабының диспозициясында әкімшілік жауапкершілік субъектілері

⁵⁷ Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022 - 2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарына өзгерістер енгізу туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы № 802 Жарлығы.

⁵⁸ 2022-2026 жылдарға арналған қаржы мониторингін дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 6 қазандағы № 1038 Жарлығы

нақтыланды, осылайша әкімшілік дискреция деңгейін алып тастады, өйткені жазықсыз адамдарды әкімшілік жауапкершілікке тартудың сыбайлас жемқорлық тәуекелі болды.

№ 6 кесте

**Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі
мемлекеттік органдар басшыларының
жауапкершілігін салыстыру**

ҚР ӘҚБтК 2014ж	ҚР ӘҚБтК 2001ж	ҚазКСР ӘҚБтК 1984ж
680-бап. Мемлекеттік органдар басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөнінде шаралар қабылдауы	537-бап. Мемлекеттік органдар басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөнінде шаралар қолданбауы	Жоқ
Қазақстан Республикасының Президенті айқындайтын Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының, Қарулы күштерінің басшыларын не жауапты хатшыларын немесе өзге де лауазымды адамдарын, мемлекеттік органдарын, Қарулы Күштерін өз өкілеттіктері шегінде Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасын	Мемлекеттік органдардың басшыларының не жауапты хатшыларының немесе Қазақстан Республикасының Президенті айқындайтын өзге де лауазымды адамдарының өз өкілеттіктері шегінде оларға бағынысты, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға кінәлі адамдарға қатысты шаралар қолданбауы не сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы заңнаманы бұза отырып, көрсетілген шараларды қабылдауы не	

бұзушылықтарды жою жөнінде не сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға кінәлі оларға бағынысты адамдарға қатысты шаралар қолданбауы не Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасын бұза отырып, не кінәлі адамдардың тұрғылықты жері бойынша Мемлекеттік кірістер органдарына тиісті ақпарат ұсынбау	кінәлі адамдардың тұрғылықты жері бойынша салық органдарына тиісті ақпарат ұсынбауы	
жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.	елуден жүзге дейінгі айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.	

КСРО мемлекеті өмір сүрген кезде әкімшілік заңнамада сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қатысты басшылардың әрекетсіздігі үшін жауапкершілік қарастырылмаған. Бірақ тәртіптік жауапкершілік қарастырылды, ал одан да қорқынышты жауапкершілік 1991 жылға дейін партиялық бағытта болды. КСРО азаматтарының барлығы дерлік комсомолдар мен коммунистер болды және құқық бұзушыны осы қатардан шығару Конституцияға сәйкес құқығы бар көптеген құқықтарда жеңілістерге әкелді.

ҚР «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» бірінші Заңы 1998 жылғы 2 шілдеде қабылданды және ол сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар үшін тәртіптік жауапкершілікті көздеді, бірақ егер мұндай әрекеттерде

қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса. Осы Заңның 13 бабында екі жаза қарастырылған:

- 1) қызметінен босату;
- 2) мемлекеттік функцияларды орындауды тоқтату.⁵⁹

Кейіннен мұндай құқыққа қарсы сыбайлас жемқорлық әрекеттері 2001 жылғы ҚР ӘҚБтК криминализацияланды және алғаш рет әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар деп таныла бастады.

№ 6 кестенің мазмұнынан ҚР ӘҚБтК-нің 680-бабының диспозициясынан басқа санкция өзгергенін көруге болады, бірақ бұл міндетті түрде жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуды білдірмейді. Біріншіден, ҚР ӘҚБтК-нің 680-бабы бойынша қысқартылған өндірісті қолдануға және әкімшілік айыппұл мөлшерін 50% - ға төмендетуге болады.

Екіншіден, орган (лауазымды адам) құқық бұзушыны әкімшілік жауаптылыққа тартудың жеңілдететін мән-жайларын белгілеуді ескере отырып, өзіне қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған адамға 819-баптың 2-бөлігі негізінде салынған және ҚР ӘҚБтК-нің 44-бабы бірінші бөлігінің бірінші абзацына сәйкес есептелетін, бірақ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған адамға салынған әкімшілік айыппұл мөлшерін қысқартуға құқылы. жалпы айыппұл сомасының отыз пайызынан артық емес.

Іс жүзінде әкімшілік айыппұлды 30% төмендетуді әкімшілік жаза қолдануға уәкілетті органдар мен лауазымды адамдар қолданбайды, өйткені бұл институтты қолданудың нақты критерийлері жоқ және сыбайлас жемқорлық қаупі жоғары.

⁵⁹ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы. Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі N 267 Заңы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Заңымен

**ҚР ӘҚБтК-нің 680-бабында көзделген әкімшілік
құқық бұзушылықтарды анықтау туралы №7
салыстырмалы кесте**

№	Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022
1	Барлығы тіркелген	2	0	1	8	82
2	Қарастырылды	2	0	1	8	82
3	Сотпен қарастырылды	0	0	1	0	19
4	Уәкілетті лауазымды тұлға қарады	2	0	0	8	63
5	Жеке тұлғалар тартылды	2	0	0	5	77
6	Тоқтатылды		0		3	5
7	Айыппұл салынды	2	0	1	5	77
8	Қысқартылған тәртіппен өндірілді	2	0	0	0	59

№ 7 кестеден көріп отырғанымыздай, «Ковид-19» инфекциясынан адамдардың жаппай ауруларымен байланысты пандемия кезеңінде 2019-2020 жылдары көптеген кәсіпорындар қызметтің мәжбүрлі тоқтауларымен жұмыс істеді, демек, ҚР ӘҚБтК 680-бабы бойынша анықтау нөлге тең болды. Бірақ соңғы жылдары көптеген мемлекеттік қызметтерді цифрландыруды дамыту мемлекеттік органдардың бұл жұмысын ашық ететініне қарамастан, бұл құқық бұзушылықтар жиі анықтала бастады. Осыған байланысты ӘҚБтК-нің 680-бабы бойынша құқық бұзушылықтардың өсуі 2018 жылмен салыстырғанда 2022 жылы 40 еседен астам өсті.

ҚР ӘҚБтК-нің 680-бабында көзделген құқық бұзушылықтың жалпы объектісі басқару тәртібі саласындағы қоғамдық қатынастар болып табылады, бірақ рулық объект сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі шараларды қабылдаудың нормативтік құқықтық актілерде белгіленген тәртібі болып табылады.

ҚР ӘҚБтК-нің 680-бабында көзделген қаралып отырған құқық бұзушылықтың объективті жағы әрекетсіздіктің мынадай түрлерімен сипатталады:

- Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасын бұзушылықтарды жою жөнінде шаралар қолданбау;

- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасауға кінәлі бағынысты адамдарға қатысты тиісті шаралар қолданбау;

- кінәлі адамдардың тұрғылықты жері бойынша Мемлекеттік кіріс органдарына тиісті ақпарат бермеу.

Сондай - ақ, бұл әкімшілік құқық бұзушылық құқыққа қайшы әрекеттер жасау арқылы, атап айтқанда-Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасын бұза отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөнінде шаралар қабылдау арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының жүйесі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы Қазақстан Республикасы Заңының 6-бабында белгіленген және мыналарды көздейді:

- 1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг;
- 2) Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау;
- 3) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру;

- 4) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес заң сараптамасын жүргізу кезінде сыбайлас жемқорлық нормаларын анықтау;

- 5) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарды қалыптастыру және сақтау;

- 6) қаржылық бақылау;

- 7) сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер;

- 8) мүдделер қақтығысын болғызбау және шешу;

- 9) кәсіпкерлік саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шаралары;

- 10) Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру;

11) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарлама;

12) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың салдарын жою;

13) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Ұлттық баяндаманы қалыптастыру және жариялау.⁶⁰

Айта кетейік, «Мемлекеттік қызмет туралы» ҚР Заңында белгіленген мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлқы мемлекеттік қызметшілердің:

- сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы тұру;

- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға жол бермеу;

- басқа мемлекеттік қызметшілер тарапынан сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактілерінің жолын кесу.⁶¹

Мемлекеттік қызметшінің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы ақпараты болған жағдайларда, ол мұндай құқық бұзушылықтың алдын алу және тоқтату жөнінде қажетті шаралар қабылдауға, оның ішінде жоғары тұрған басшыны, өзі жұмыс істейтін мемлекеттік органның басшылығын, уәкілетті мемлекеттік органдарды дереу жазбаша нысанда хабардар етуге тиіс.

Өз кезегінде басшыларға мемлекеттік қызметшінің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы өтініштері, оны осы бұзушылықтарды жасауға итермелеу жағдайлары бойынша ақпаратты алған күннен бастап бір ай мерзімде барлық шараларды қабылдау міндеті жүктеледі. Мұндай шаралар тексерулерді ұйымдастыру және өтініштерді уәкілетті органдарға жіберу болып табылады.

⁶⁰ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Заңы.

⁶¹ Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ Заңы.

Бұл шара басшылардың сеніп тапсырылған мемлекеттік органдар мен ұйымдарда жүргізген кадрлық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты үшін жауапкершілігін күшейтуге мүмкіндік береді. Бірақ біз бұл басшылар үшін құқыққа қайшы әрекеттің қоғамдық қауіптілік дәрежесіне байланысты сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға дұрыс ден қою жөніндегі іс-қимылдардың алгоритмдерін (қадамдық) әзірлеу қажет деп санаймыз. Мұндай тәртіп ҚР Үкіметі деңгейінде әзірленуге тиіс, өйткені уәкілетті органдар бекіткен нормативтік-құқықтық акт осы органның қызметкерлері үшін ғана орындалуға міндетті болады.

Объективті Тараптың дизайны бойынша қарастырылып отырған құқық бұзушылықтың формальды құрамы бар және басшының жауапкершілігі зиянды салдардың басталуына қарамастан туындайды.

ҚР ӘҚБтК-нің 680-бабына түсініктеме берілген Қазақстан Республикасының Президенті айқындайтын басшылар не жауапты хатшылар немесе өзге де лауазымды адамдар, мемлекеттік органдардың, ҚР Қарулы Күштерінің, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының лауазымды адамдары мен басшылары болуы мүмкін арнайы субъект көзделеді.

Айта кетейік, ҚР Президентінің 2009 жылғы 22 сәуірдегі № 793 «Қазақстан Республикасында қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту және құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру жөніндегі қосымша шаралар туралы» Жарлығымен Мемлекеттік органдардың, мемлекеттік ұйымдардың және мемлекеттік қатысу үлесі бар ұйымдардың басшыларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі тікелей міндет жүктеледі, бұл үшін дербес жауапкершілік белгіленеді.⁶²

⁶² Қазақстан Республикасында қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту және құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру жөніндегі қосымша шаралар

«Қазақстан Республикасы орталық атқарушы органының жауапты хатшысының мәртебесі мен өкілеттігі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2007 жылғы 27 шілдедегі N 372 Жарлығына сәйкес жауапты хатшы Орталық атқарушы органның аппаратын басқарады және Қазақстан Республикасының Президенті Әкімшілігінің ұсынуы бойынша Қазақстан Республикасының Президенті қызметке тағайындайтын және қызметтен босататын ерекше мәртебеге ие мемлекеттік қызметші болып табылады. Республика Премьер-Министрімен келісу. Ол республика Президентіне, Республика Премьер-Министріне және тиісті орталық атқарушы органның басшысына Есеп беретін лауазымды тұлға болып табылады. Осы Жарлыққа қосымшаның 29-тармағына сәйкес хатшы өз құзыреті шегінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы заңнама талаптарының орындалуын қамтамасыз етеді..⁶³

«Мемлекеттік қызмет туралы» ҚР Заңының 1-бабының 8-тармағына сәйкес лауазымды адам-билік өкілінің функцияларын тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттігі бойынша жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда ұйымдық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын адам.⁶⁴

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – қимыл туралы» ҚР Заңының 1-бабының 2-1) тармақшасымен (2019 ж.) жаңа субъект - мемлекеттік ұйымда немесе квазимемлекеттік сектор субъектінде басқару функцияларын орындайтын тұлға енгізілді. Алайда, сыбайлас жемқорлық

туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 22 сәуірдегі № 793 Жарлығы.

⁶³ Қазақстан Республикасы орталық атқарушы органының жауапты хатшысының мәртебесі мен өкілеттіктері туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2007 жылғы 27 шілдедегі N 372 Жарлығы.

⁶⁴ Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ Заңы.

әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жазаны көздейтін ҚР ӘҚБТК баптарында бұл субъект көзделмеген, яғни жай ғана түсіп қалады. Мұндай субъект баптың нормаларын бұзған жағдайда, оны қылмыстық жауапкершілікке тарта алмайды, өйткені ол осы Әкімшілік құқық бұзушылық үшін баптың субъектісі болып табылмайды.

Субъективті жағы ниетпен, мақсатпен және заңға қайшы әрекетсіздікті жасау мотивімен сипатталады. Жоғарыда аталған әкімшілік құқық бұзушылық субъектілеріне Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы сақтау бойынша дәстүрлі міндеттер жүктелетінін ескере отырып, қаралып отырған Әкімшілік құқық бұзушылық қасақана да, абайсызда да жасалуы мүмкін.

Осы құқық бұзушылықты қасақана жасау мынадай түрде ұсынылуы мүмкін:

Басшы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы бұзу фактісі туралы білді және қасақана:

- жеке мүдделілігіне байланысты Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасын бұзушылықтарды жою бойынша заңда көзделген шараларды қабылдаған жоқ;

- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасауға кінәлі бағынысты адамдарға қатысты тиісті шаралар қолданбаған;

- кінәлі тұлғалардың тұрғылықты жері бойынша Мемлекеттік кіріс органдарына тиісті ақпарат бермеді;

- Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасын бұза отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөнінде шаралар қабылдады.

Бұл ретте басшының не жауапты хатшының немесе Қазақстан Республикасының Президенті айқындайтын өзге де лауазымды адамдардың, мемлекеттік органдардың, ҚР Қарулы Күштерінің, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы бұза отырып жасаған әрекеттері немесе әрекеттері үшін материалдық және өзге де игіліктерді қабылдауы жоққа шығарылмайды және бұл

әрекет лауазымдық міндеттерінен асып кету ретінде сараланбауға тиіс. өкілеттіктер немесе оларды пайдалану.

Өз кезегінде, қаралып отырған Әкімшілік құқық бұзушылық түрін абайсызда жасау жоғарыда аталған әрекетсіздіктерде, мыналарға байланысты көрінеді:

- басшы тарапынан жеңілдік, атап айтқанда, ол өзінің әрекетсіздігінің (сол сияқты заңнаманы бұза отырып жасалған әрекеттердің) зиянды зардаптарының туындау мүмкіндігін көздей отырып, мұндай зардаптардың өз бетінше немесе тіпті алдын алуға, оларды болдырмауға үміттенді.

- басшы тарапынан немқұрайлылық, атап айтқанда, ол өзінің әрекетсіздігінің (сол сияқты заңнаманы бұза отырып жасалған әрекеттердің) зиянды салдарларының туындау мүмкіндігін алдын ала болжаған жоқ, дегенмен ол оларды алдын ала білуі керек және болуы мүмкін.

Қарастырылып отырған жағдайда зиянды салдарларды болжау міндеті адам орындайтын қызметтік міндеттердің сипатына және сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың талаптарына байланысты болады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңының 22-бабына сәйкес барлық мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар өз құзыреті шегінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүргізуге міндетті.

Осылайша, мемлекеттік органдардың басшылары өз өкілеттіктері шегінде осы Заң талаптарының орындалуын және онда көзделген тәртіптік шаралардың қолданылуын қамтамасыз етуге, ол үшін кадр, бақылау, заң және басқа да қызметтерді тартуға, сондай-ақ сыбайлас жемқорлықтың барлық белгілі жағдайлары туралы уәкілетті құқық қорғау және бақылаушы органдарға тіркеуді және хабарлауды қамтамасыз етуге міндетті.

ҚР ӘҚБтК-нің 684-бабының 1-бөлігі негізінде аталған құқық бұзушылық түріндегі істер мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттардың судьяларының қарауына жатады.

ӘҚБтК нің 804 бабы 1 бөлігінің 31 тармағына сәйкес осы құқық бұзушылық бойынша хаттама жасалады:

- ҚР Қарулы Күштерінің әскери полиция органдары (4-тармақтың 1-бөлігі), әскери бөлімдердің (мекемелердің) командирлеріне (бастықтарына) қатысты.

- ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитетінің әскери полиция органдары әскери бөлімдердің лауазымды адамдарына қатысты әскери бөлімдердің лауазымды адамдары жасаған құқық бұзушылықтар туралы (5-тармақтың 1-бөлігі);

- ҚР Ұлттық ұланының әскери полиция органдарымен (6-тармақтың 1-бөлігі) әскери бөлімдердің командирлеріне қатысты;

Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган (1-т. 60) барлық басқа жағдайларда.

Бір қызығы, 34-тараудың барлық баптарындағыдай, ПО қызметкерлері сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтармен күресуге тиіс, бірақ қандай да бір себептермен оларға сыбайлас жемқорлық әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғау құқығы берілмейді.

6. БҰРЫН СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫС ЖАСАҒАН АДАМДАРДЫ ЖҰМЫСҚА ҚАБЫЛДАУ

Мемлекеттік органдар, мекемелер мен кәсіпорындар басшысының не ұлттық компаниялар, ұлттық басқарушы холдингтер, ұлттық холдингтер, ұлттық даму институттары, сондай-ақ олардың еншілес ұйымдары басшысының бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдарды жұмысқа қабылдауы жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

№ 8 кесте

ҚР ӘҚБтК 681 бабын қолданудың негізгі көрсеткіштері

№	Көрсеткіш	2018	2019	2020	2021	2022
1	Барлығы тіркелген	16	6	7	39	24
2	Қарастырылды	16	6	6	39	24
3	Сотта қарастарылды	11	5	4	5	3
4	Уәкілетті лауазымды тұлға қарады	5	1	2	34	21
5	Жеке тұлғалар тартылды	16	6	6	39	23
6	Лауазымды тұлғалар тартылды	5	5	2	29	19
7	Жеке кәсіпкерлер тартылды	0	1	0	0	0
8	Тоқтатылды	2	1	1	0	1
9	Айыппұл салынды	14	5	5	35	23
10	Қысқартылған тәртіппен өндірілді			2	33	19

Жоғарыда көрсетілген статистикадан бұрын сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаған адамдарды мемлекеттік қызметке қабылдағаны үшін өзге әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтармен салыстырғанда ең көп жағдайлар анықталады деген қорытынды жасауға болады.

Алғаш рет мемлекеттік органдар, мекемелер мен кәсіпорындар, ұлттық компаниялар, ұлттық басқарушы холдингтер, ұлттық холдингтер, ұлттық даму институттары, сондай-ақ олардың еншілес ұйымдары басшыларының бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдарды жұмысқа қабылдағаны үшін әкімшілік жауапкершілігі Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 7 желтоқсандағы №222 Заңында көзделген.⁶⁵

Осы Заңмен ҚР ӘҚБтК 537-1-баппен толықтырылды, онда сот үкімі бойынша Мемлекеттік органдардың лауазымдарында жұмыс істеуге тыйым салынған азаматтарды жұмысқа қабылдағаны үшін жоғарыда аталған ұйымдардың басшыларына 50-ден 100 айлық есептік көрсеткішке дейін әкімшілік айыппұл түріндегі Санкциялар көзделген.⁶⁶

Өзгеріссіз бұл норма 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданыстағы ҚР ӘҚБтК-не көшірілді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды қамтамасыз ету жөніндегі заңдар мен заңға тәуелді нормативтік-құқықтық актілерді сақтау кезінде туындайтын қоғамдық-құқықтық қатынастар әкімшілік құқық бұзушылықтың жалпы объектісі болып табылады. Осы құқық бұзушылықты

⁶⁵ Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті одан әрі күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. ҚР 2009 жылғы 07 желтоқсандағы №222-IV Заңы

⁶⁶ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы №155 Кодексі // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2001. - N 5-6. - 24-бап. Күші жойылды - Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235 Кодексімен.

анықтау үшін заңды тұлғалар дербес лауазымды тұлға болып табылатын және тек бірінші басшыға ғана бағынатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенсті көздеуі қажет. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенстісті ұйымның және оның қызметкерлерінің ұйымның бөлімшелерінің біріне жүктелетін Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын сақтауын қамтамасыз ету жөніндегі функция.⁶⁷

Қарастырылып отырған құқық бұзушылықтың объективті жағы-бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдарды жұмысқа қабылдауда көрсетілген құқыққа қайшы әрекеттерді жасау.

Жұмысқа қабылдау деп мемлекеттік лауазымға тағайындау құқығы бар лауазымды адамның (органның) жұмысқа қабылдау туралы акт шығаруын түсіну керек. ҚР Еңбек кодексінің 26-бабында еңбек шартын жасасуға және жұмысқа орналасуға тыйым салулар мен шектеулер белгіленген. Осы баптың 2-бөлігінің 2-тармағында шаруашылық жүргізу құқығындағы мемлекеттік кәсіпорындарға, ұлттық басқарушы холдингтерге, ұлттық даму институттарына, ұлттық холдингтер мен ұлттық компанияларға, сондай-ақ олардың еншілес ұйымдарына бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамды басқару функцияларын орындауға байланысты лауазымға орналастыруға жол берілмейтіні айтылған.⁶⁸

Айта кетейік, «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Заңға сәйкес мемлекеттік органдарда, мекемелерде және кәсіпорындарда мемлекеттік қызметшілер өз қызметін жүзеге асырады. Сонымен қатар, ұлттық компаниялардың, ұлттық басқарушы холдингтердің, ұлттық холдингтердің, ұлттық даму

⁶⁷ Сыбайлас жемқорлық комплаенсін қалай енгізуге болады? <https://kz.kursiv.media/2021-02-03/kak-vnedrit-antikorrupcionnyu-komplaens>

⁶⁸ Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.

институттарының, сондай-ақ олардың еншілес ұйымдарының қызметкерлері-адамдар «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңның 2, 4-тармақтарына сәйкес мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдар болып табылады,⁶⁹ және Қазақстан Республикасы Бюджет Кодексінің 3-бабы 1-бөлігінің 31-тармағы, бұл оларға сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамада белгіленген барлық міндеттемелерді таратуды білдіреді.⁷⁰

«Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес мемлекеттік қызметке сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған азамат қабылданбайды. Бұл ретте, егер соттылық өтелген болса да, жоғарыда аталған заңның 16-бабы 3-бөлігінің 8-тармағында өзінің мазмұнында соттылықты өтеу мерзімдері немесе осындай соттылықты өтегеннен кейін жұмысқа қабылдау мерзімдері туралы нұсқау болмағандықтан, мысалы, 3-бөлімнің 3, 6 және 9-тармақтарында көрсетілген фактінің маңызы жоқ аталған баптың өзге де сыбайлас жемқорлық емес құқық бұзушылық түрлеріне қатысты.⁷¹

«Мемлекеттік қызмет туралы» Заңның 30-бабына сәйкес азаматтардың мемлекеттік қызметке түсуін ресімдеу кезінде мемлекеттік орган Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет саласындағы және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасының талаптарын сақтауды қамтамасыз етеді.

«Мемлекеттік қызметті өткерудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015

⁶⁹ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ Заңы.

⁷⁰ Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы № 95-IV Бюджет кодексі

⁷¹ Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ Заңы.

жылғы 29 желтоқсандағы № 152 Жарлығына сәйкес мемлекеттік қызметке кандидаттарды іріктеу кезінде міндетті критерий түрінде сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік белгіленді.⁷²

Мәселен, ҚР ӘҚБтК-нің 681-бабының объективті жағы мемлекеттік органның, мекеменің немесе кәсіпорынның, ұлттық компанияның, ұлттық басқарушы холдингтердің, ұлттық холдингтердің, ұлттық даму институттарының, еншілес ұйымдардың басшысы бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамды жұмысқа қабылдау туралы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет саласындағы және оған қарсы іс-қимыл туралы заңнамасының белгіленген талаптарына қайшы келетін құқықтық актіні шығарудан тұрады сыбайлас жемқорлық.

Кадр аппаратының қызметкері жұмысқа қабылдау кезінде Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігі Төрағасының 2021 жылғы 10 қыркүйектегі № 158 бұйрығымен бекітілген мемлекеттік қызметшінің жеке ісін жүргізу үшін қажетті құжаттардың тізбесін жинауға тиіс. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық үшін сотталғандығы туралы мәліметтер көрсетілуге тиіс:

- 1) мемлекеттік қызметшінің қызметтік тізімі;
- 2) Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік органдарының арнайы тексеру нәтижелері туралы хаты.⁷³

ҚР ӘҚБтК-нің зерттелетін 681-бабында арнайы субъект-мемлекеттік органдардың, мекемелер мен кәсіпорындардың басшылары не ұлттық компаниялардың, ұлттық басқарушы холдингтердің, ұлттық холдингтердің, ұлттық даму институттарының басшылары, сондай-ақ олардың еншілес ұйымдарының басшылары көзделеді.

⁷² «Мемлекеттік қызметті өткерудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 152 Жарлығы.

⁷³ Мемлекеттік қызметті өткерудің кейбір мәселелері туралы. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігі Төрағасының 2021 жылғы 10 қыркүйектегі № 158 бұйрығы.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы сақтау жөніндегі міндет бірінші кезекте аталған адамдарға «Қазақстан Республикасында қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту және құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру жөніндегі қосымша шаралар туралы» ҚР Президентінің 2009 жылғы 22 сәуірдегі №793 Жарлығымен жүктеледі. Мәселен, мемлекеттік органдардың, мемлекеттік ұйымдардың және мемлекеттік қатысу үлесі бар ұйымдардың басшыларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі тікелей міндет жүктеледі, ол үшін дербес жауапкершілік белгіленеді (2-тармақ).⁷⁴

«Мемлекеттік қызмет туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы Қазақстан Республикасы Заңының 59-бабының 11-тармағына сәйкес мемлекеттік саяси қызметшінің атқарып отырған саяси лауазымдағы өкілеттігі Мемлекеттік қызметке сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған немесе сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны не Мемлекеттік қызметке кір келтіретін тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін бұрын жұмыстан шығарылған, сондай-ақ мемлекеттік қызметке кір келтіретін, сондай-ақ мемлекеттік қызметке кір келтіретін тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін қылмыстық топ құрамындағы қылмыс.⁷⁵

Бұдан басқа, ҚР Қылмыстық кодексінде 366-баптың «Пара алу» санкциясы параның елу еселенген сомасы мөлшерінде айыппұл салу не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру, мүлікті міндетті түрде тәркілеу, сондай-ақ белгілі бір лауазымдарды атқару

⁷⁴ Қазақстан Республикасында қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту және құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру жөніндегі қосымша шаралар туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 22 сәуірдегі № 793 Жарлығы.

⁷⁵ Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ Заңы.

немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойы айыру түріндегі жазаның негізгі мақсатымен қатар көзделеді.

ҚР ӘҚБтК-нің 681-бабының субъективті жағы кінәнің қасақана түрімен де, сақтықпен де сипатталуы мүмкін. Жұмысқа қабылдау кезінде адамның белгіленген біліктілік талаптарына сәйкестігі тұрғысынан тиісті тексерулер жүзеге асырылатынын, ал жұмысқа қабылдау туралы актінің өзін мемлекеттік лауазымға тағайындау құқығы бар лауазымды адам (орган) қабылдайтынын ескере отырып, қаралып отырған Әкімшілік құқық бұзушылық қасақана да, абайсызда да жасалуы мүмкін.

Бұл құқық бұзушылықты қасақана жасау әртүрлі себептермен көрсетілуі мүмкін. Мысалы, мемлекеттік органның басшысы адамның бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасағанын біле отырып, оны туыстық немесе достық қатынастардың болуына байланысты немесе алдын ала жасалған келісімді орындауда осы мән-жайларды жасырып, жұмысқа қабылдайды. Бұл ретте басшының материалдық және өзге де игіліктерді қабылдауы жоққа шығарылмайды, жұмысқа қабылданғаны және осы іс-әрекет лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану немесе оларды пайдалану ретінде сараланбауға тиіс.

Өз кезегінде, абайсызда әкімшілік құқық бұзушылықтың қарастырылып отырған түрін жасау кандидаттың бұрын сыбайлас жемқорлық қылмыс жасағаны туралы ақпараты жоқ басшының адамды жұмысқа қабылдауында көрінеді. Бұл жағдай бірнеше шарттардан туындауы мүмкін:

1) адам жалған мәліметтер (соттылығы туралы анықтамалар) беру арқылы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасау фактісін өз бетінше жасырған және басшы кандидаттың жеке басын тиісті тексеруді жүзеге асыру бойынша барлық қажетті шараларды қолданбаған;

2) лауазымды тұлға-басшы Мемлекеттік қызметке ресімдеу кезінде мемлекеттік қызмет саласындағы және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнама талаптарының сақталуын қамтамасыз ету үшін міндетті

болып табылатын барлық қажетті шараларды қолданбаған («Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Заңның 30-бабы), кандидаттың өзі ақпаратты жасыруға ешқандай әрекет жасамағанына қарамастан сыбайлас жемқорлық қылмыс жасау туралы.

Іс жүзінде ескіру мерзімінің аяқталуына байланысты зерттелетін құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауапкершілікке тарту проблемалары бар. Мысалы, басшы екі-үш жыл бұрын сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін бұрын сотталған қызметкерді жұмысқа қабылдады және қазіргі уақытта құқық бұзушылықты анықтады. Әдетте, мұндай басшылар кез-келген заңды Жауапкершіліктен мүлдем бас тартады, өйткені тәртіптік комиссияның отырысында оның теріс қылықтарын қарауға негіз жоқ.

Мәселен, ҚР ӘҚБтК-нің 62-бабына сәйкес жеке тұлға жасалған күннен бастап бір жыл өткен соң әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатпайды, дегенмен әдеттегі әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін мұндай мерзімдер 2 айдан аспайды.⁷⁶

Осы Ережені растайды 17-тармақ Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 9 сәуірдегі № 1 Нормативтік Қаулысы: «Адам құқық бұзушылық жасалған күннен бастап есептелетін ҚР ӘҚБтК 62-бабының 1 және 2-бөліктерінде көрсетілген мерзімдер өткеннен кейін Әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа жатпайды».⁷⁷

Мағынасы бойынша түсініктеме берілген құқық бұзушылықты жасау сәті сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін өтелмеген соттылығы бар адамды лауазымға

⁷⁶ Құқық қорғау қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV ҚРЗ Заңы.

⁷⁷ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдану туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 9 сәуірдегі № 1 нормативтік қаулысы

тағайындау туралы бұйрық шығару фактісі болып табылады. Бірақ егер сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы бұза отырып қызметке тағайындалған адамдар ҚР ӘҚБтК-нің 62-бабының 2-бөлігінде көзделген ескіру мерзімі өткеннен кейін жұмысын жалғастыра берсе, онда судья құқық бұзушылықты ұзаққа созылатынын мойындай отырып, ӘҚБтК-нің 62-бабының 3-бөлігінің ережелерін қолдана алады, өйткені заңмен қорғалатын мемлекет пен қоғамның мүдделеріне зиян жойылмаған. Бірақ бұл жерде даулы мәселелер туындайды:

1) ескіру мерзімі өткеннен кейін Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс қозғауға негіз бар ма?

2) Егер лауазымға тағайындалған азамат лауазымға қайта тағайындаусыз бір жылдан астам жұмыс істеген жағдайда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет қызметкерлерінің іс-қимыл алгоритмі қандай болуы тиіс?

3) бұл құқық бұзушылықты ұзаққа созылатын деп санауға бола ма?

ҚР ӘҚБтК-нің 62-бабына Ескертпе: «Осы бөлімнің Ерекше бөлігінің бабында көзделген белгілі бір іс-әрекеттің бірыңғай құрамын үздіксіз жүзеге асырумен сипатталатын және ол анықталған кезде аяқталмаған құқық бұзушылық ұзаққа созылады деп танылады» деген ұғымды береді. Мағынасы бойынша түсініктеме берілген құқық бұзушылықты жасау сәті сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін өтелмеген соттылығы бар адамды лауазымға тағайындау туралы бұйрық шығару фактісі болып табылады. Бірақ егер сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы бұза отырып қызметке тағайындалған адамдар ҚР ӘҚБтК-нің 62-бабының 2-бөлігінде көзделген ескіру мерзімі өткеннен кейін жұмысын жалғастыра берсе, онда судья құқық бұзушылықты ұзаққа созылатынын мойындай отырып, ӘҚБтК-нің 62-бабының 3-бөлігінің ережелерін қолдана алады, өйткені заңмен қорғалатын мемлекет пен қоғамның мүдделеріне зиян жойылмаған. Бірақ бұл жерде даулы мәселелер туындайды:

1) ескіру мерзімі өткеннен кейін Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс қозғауға негіз бар ма?

2) Егер лауазымға тағайындалған азамат лауазымға қайта тағайындаусыз бір жылдан астам жұмыс істеген жағдайда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет қызметкерлерінің іс-қимыл алгоритмі қандай болуы тиіс?

3) бұл құқық бұзушылықты ұзаққа созылатын деп санауға бола ма?

ҚР ӘҚБтК-нің 62-бабына Ескертпе: «Осы бөлімнің Ерекше бөлігінің бабында көзделген белгілі бір іс-әрекеттің бірыңғай құрамын үздіксіз жүзеге асырумен сипатталатын және ол анықталған кезде аяқталмаған құқық бұзушылық ұзаққа созылады деп танылады» деген ұғымды береді.⁷⁸

Егер құқық бұзушылық қаржы саласында жасалса, әкімшілік жауапкершілікке тарту мерзімі жасалған күннен бастап 5 жылға дейін ұзартылуы мүмкін (62-баптың 3-бөлігі).

Қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне қол сұғатын бюджеттік қатынастар саласындағы ұзаққа созылған құқық бұзушылықтар кезінде адам әкімшілік құқық бұзушылық анықталған күннен бастап екі ай өткен соң әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатпайды.

Бюджеттік қатынастар ұғымы ҚР 2008 жылғы 4 желтоқсандағы № 95 Бюджет Кодексінің 3-бабының 21-тармағында берілген: «бюджеттік қатынастар - бюджет процесінде туындайтын қатынастар». ҚР Бюджет Кодексінің 3 – бабының 12-4) тармағы «бюджеттік процесс-Мемлекеттік органдардың бюджетті жоспарлау, қарау, бекіту, орындау, нақтылау және түзету, бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілікті, бюджеттік есеп пен бюджеттік есептілікті жүргізу, мемлекеттік қаржылық бақылау, бюджеттік мониторинг және нәтижелерді бағалау жөнін-

⁷⁸ Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235 кодексі. [HTTP://ADILET.ZAN.KZ/RUS/DOCS/ K1400000235](http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235)

дегі Қазақстан Республикасының Бюджет заңнамасымен регламенттелген қызметі» ұғымын береді.⁷⁹

Бұдан шығатыны, ҚР ӘҚБтК-нің 681-бабы қоғам мен мемлекеттің бюджеттік қатынастарын тікелей бұзбайды, демек, ол ұзаққа созылмайды.

Жалпы мағынада ұзаққа созылған құқық бұзушылық – бұл әкімшілік жаза қатерімен кінәлі адамға жүктелген міндеттерді кейіннен ұзақ уақыт орындамаумен байланысты, құқық бұзушылықты тоқтатуға бағытталған адамның әрекеті немесе оның жасалуына кедергі келтіретін оқиғалардың басталуы немесе орындалмауы құқық бұзушылықтың мазмұнын құрайтын міндеттің өзі жоғалған кезде аяқталатын әрекет немесе әрекетсіздік.

Осылайша, ұзаққа созылған құқық бұзушылық оны жүзеге асырудың басталуымен сипатталады – адам заңды бұзған сәттен бастап және оны жасаудың нақты аяқталуы – адамның өзі оны жасауды тоқтатқан немесе құқық бұзушылық тоқтатылған кезде. Бұл ретте бүкіл (басынан аяғына дейін) ұзаққа созылған құқық бұзушылық заңды түрде аяқталған болып табылады, бұл адамды жауапқа тарту мүмкіндігін айқындайды. Яғни, құқыққа қайшы әрекет жасалған сәттен бастап ұзаққа созылған құқық бұзушылық заңды түрде аяқталған болып табылады, бірақ әрекет одан әрі, оның нақты тоқтатылуына дейін жүзеге асырыла береді.

Осылайша, егер құқық бұзушылық жасаған кезде оны мемлекеттік органдардың жолын кесу мүмкіндігі болса немесе оны адамның өзі тоқтату мүмкіндігі сақталса, онда бұл ұзаққа созылатын құқық бұзушылық. Бұл ұзаққа созылған құқық бұзушылықтардың тән белгісі. Егер мұндай мүмкіндіктер болмаса (құқық бұзушылық басталған кезде іс жүзінде аяқталғандықтан), онда бұл әдеттегі құқық бұзушылық.

⁷⁹ Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы № 95-IV Бюджет кодексі.

Корнейчук С.В., Смагулов Д.К.

**Қазақстан Республикасының заңнамасы
бойынша Әкімшілік сыбайлас жемқорлық
құқық бұзушылықтар**

Оқу-тәжірибелік құрал

Басылуға 01.08.2023. қол қойылды.

Пішіні 60x84 1/16.

Көлемі 4,6 б.т.

Таралымы 500 дана.

Тапсырыс № 1001